

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

KATILIM BANKALARINDA FAİZSİZ BANKACILIK
İLKE VE STANDARTLARINA UYUM FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin Murat FİDAN

İstanbul

Ağustos-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI FİNANS VE KATILIM BANKACILIĞI
BİLİM DALI

**KATILIM BANKALARINDA FAİZSİZ BANKACILIK İLKE VE
STANDARTLARINA UYUM FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin Murat FİDAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yusuf DİNÇ

İstanbul
Ağustos-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Anabilim Dalı, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Yusuf Dinç

Üye Doç. Dr. Rümeysa Bilgin

Üye Doç. Dr. Abdurrahman YAZICI

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Katılım Bankalarında Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyum Faaliyetleri**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Yasin Murat FİDAN

ÖNSÖZ

Çalışmama önemli katkılar sunan, yol gösteren ve yol açan danışmanım Doç. Dr. Yusuf Dinç'e ve kıymetli arkadaşım Abdullah Okullu'ya, hayatımın her anında ve bilhassa eğitim hayatım boyunca desteğini yanımda hissettiğim annem merhume Emine Fidan Hanım ile beraber tüm aileme, özellikle bu süreçte fedakârlık, sabır ve anlayış gösteren, yanımda olan, yol arkadaşlarım eşim Ayşe Merve Hanım'a, kızım Fatıma Zehra ve oğlum Muhammed Mâruf'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Yasin Murat FİDAN
İstanbul-2022

ÖZET
KATILIM BANKALARINDA FAİZSİZ BANKACILIK İLKE VE
STANDARTLARINA UYUM FAALİYETLERİ

Yasin Murat FİDAN

Yüksek Lisans, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı

Tez danışmanı: Doç. Dr. Yusuf Dinç

Ağustos-2022, 71 Sayfa

İslami Bankalar, ülkemizdeki adıyla Katılım Bankaları temelde faizsiz çalışma prensibi ile ön planı çıkarlar. Bu bankalar, gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeyi planladığı tüm faaliyetlerde İslami prensipleri rehber alırlar. İslami prensiplere aykırı bir hususun sisteme dâhil edilmesi bu sistemi çökertecektir. Bu sebeple, İslami finans kurumları tüm faaliyetlerinde İslami prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmalı ve faaliyetlerini uyumlaştırmalıdır. Çalışmamızda, ülkemizdeki katılım bankacılığı alanındaki faizsiz finans ilke ve standartlarına ilişkin gelişmeler ve düzenlemeler ortaya konulmuş, bu düzenlenmelere uyumu sağlayacak olan fonksiyonların gerekliliğine ve geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuş ve bu sayede literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, İslami Prensipler, Katılım Bankaları, Uyum Faaliyetleri,

ABSTRACT
COMPLIANCE ACTIVITIES WITH INTEREST-FREE
BANKING PRINCIPLES AND STANDARDS IN
PARTICIPATION BANKS

Yasin Murat FİDAN

Master, International Finance and Participation Banking

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Yusuf Dinç

August, 2022- 71 Pages

Islamic Banks, as called Participation Banks in Turkey, come to the forefront by the principle of working interest-free. They take Islamic Principles as the guide for all transactions they carry out and plan to carry out. The inclusion of things that are against Islamic principles in this system will collapse the system. Thus, Islamic financial institutions should strictly adhere to Islamic principles in all transactions and harmonize their activities. In our study, the developments and regulations regarding the principles and standards of interest-free finance in the field of participation banking in our country have been present, suggestions have been made for the necessity and development of the functions that will ensure compliance with these regulations, and thus it is aimed to contribute to the literature.

Keywords: Islamic Finance, Islamic Principles, Participation Banks, Shariah Compliance.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
Problem.....	1
Amaç	1
Araştırmanın Önemi.....	2
Sınırlılıklar	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSLAM FİNANS HUKUKUNUN KAYNAKLARI VE TEMEL İLKELERİ	3
1.1. İslam Finans Hukukun Kaynakları.....	3
1.1.1. Temel Kaynaklar	4
1.1.1.1. Asli Deliller	4
1.1.1.1.1. Kitab	4
1.1.1.1.2. Sünnet	5
1.1.1.1.3. İcma	8
1.1.1.2. Fer'i Deliller	9
1.1.1.2.1. Sahabe Kavli.....	9
1.1.1.2.2. Önceki Şeriatlar (Şer'u Men Kablena)	10
1.1.1.2.3. Örf.....	11

1.1.2. Yöntem Mahiyetli Kaynaklar.....	13
1.1.2.1. Kıyas	13
1.1.2.2. İstishab	14
1.1.2.3. İstihsan.....	15
1.1.2.4. Maslahat-ı Mürsele	15
1.1.2.5. İçtihad	16
1.2. İslami Finansın Temel İlkeleri	19
1.2.1. Ahlaki Değerleri Ön Planda Tutmak.....	20
1.2.2. Faizsiz Çalışmak	21
1.2.3. Meşru Ticaret Yapmak.....	22
1.2.4. Üretimde Bulunmak	22
1.2.5. Garardan Uzak Durmak	23
1.2.6. Aldatmak Yasaktır	24
1.2.7. Fiyatlara Müdahale Etmemek	24
1.2.8. İsraf Etmemek ve Cimrilikten Kaçınmak	25

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİNİN GÜÇLÜ AKTÖRÜ

KATILIM BANKALARI	26
2.1. Banka Tanımı ve Türleri	26
2.2. Bankanın Fonksiyonları	29
2.3. Katılım Bankalarına Duyulan İhtiyaç	30
2.4. Katılım Bankacılığı Modeline Giden Serüven	31
2.5. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları	36
2.5.1. Kamu Sermayeli Katılım Bankaları	37
2.5.2. Özel Sermayeli Katılım Bankaları	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA FAİZSİZ BANKACILIK İLKE VE

STANDARTLARINA UYUM FAALİYETLERİ

3.1. Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına İlişkin Düzenleme Oluşturan Kurumlar	41
3.1.1. Faizsiz Bankacılık Alanında Düzenleme/Standart Oluşturan Uluslararası Kurumlar	41

3.1.1.1. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI)	41
3.1.1.2. İslami Finansal Hizmetler Kurumu (IFSB)	42
3.1.1.3. Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM)	42
3.1.2. Faizsiz Bankacılık Alanında Düzenleme/Standart Oluşturan Ulusal Kurumlar	43
3.1.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)	43
3.1.2.2. Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)	49
3.1.2.3. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)	49
3.1.2.3.1. TKBB Danışma Kurulu	50
3.2. Katılım Bankalarının Türkiye'deki Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına İlişkin Uyum Yapıları	52
3.2.1. Danışma Komitesi	52
3.2.1.1. Danışma Komitesi Fonksiyonuna İlişkin Banka Faaliyet Raporlarından Elde Edilen Veriler	54
3.2.2. Uyum Faaliyetleri	56
3.2.2.1. Örnek Uyum Faaliyeti Uygulaması	59
3.2.3. Denetim Faaliyetleri	61
3.2.4. Danışma Komitesi Sekreteryası	62
SONUÇ	64
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	71

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Katılım Finans Sisteminin Ülkemizdeki Gelişimi	36
Tablo 2.2: Ziraat Katılım Bankası A.Ş.Bilgileri	37
Tablo 2.3: Vakıf Katılım Bankası A.Ş.Bilgileri.....	37
Tablo 2.4: Emlak Katılım Bankası A.Ş.Bilgileri	38
Tablo 2.5: Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.Bilgileri	38
Tablo 2.6: Kuveyt Türk Bankası A.Ş.Bilgileri	38
Tablo 2.7: Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.Bilgileri	39
Tablo 3.1: Katılım Bankası 1 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	54
Tablo 3.2: Katılım Bankası 2 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	54
Tablo 3.3: Katılım Bankası 3 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	55
Tablo 3.4: Katılım Bankası 4 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	55
Tablo 3.5: Katılım Bankası 5 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	55
Tablo 3.6: Katılım Bankası 6 - Yıllık Faaliyet Raporu Verileri	55

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: İslami Finans Prensiplerine Uygunluk Denetimini Gerçekleştiren Dış Denetime İlişkin Süreç Modeli	58
Şekil 3.2: Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyum Kontrollerinin İzleme Süreci.....	59

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI : Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu)

A.S. : Aleyhisselam

A.Ş. : Anonim Şirketi

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

BIST : Borsa İstanbul A.Ş.

CBB : Bahreyn Merkez Bankası

FAOIBFI : (Financial Accounting Organization for Islamic Banking and Financial Institution) İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşlar Finansal Muhasebe Organizasyonu

FFDS : Faizsiz Finans Denetim Standartları

FFMS : Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

GM : Genel Müdür

IFSB : İslami Finansal Hizmetler Kurumu

IIFM : Uluslararası İslami Finans Piyasası

IMF : International Monetary Found

IIFM : Uluslararası İslami Finans Piyasası

İFK : İslami Faizsiz Finans Kurumu

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

KGK : Kamu Gözetimi Kurumu

KT : Kuveyt Türk

K.V.	: Kerremallahu Vechehu
NCB	: The National Commercial Bank
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
R.A.	: Radyallahu Anh
TDS	: Türkiye Denetim Standartları
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
YK	: Yönetim Kurulu

GİRİŞ

Problem

Katılım bankaları, başta sunduğu hizmetler ve yaptığı yatırımlar olmak üzere tüm faaliyetlerini faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyumlu olarak yürütmek zorunda olan finans kurumlarıdır. Bu vazgeçilmez kuralı, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetleri marifetiyle kendi iç bünyelerinde tesis etmiş oldukları mekanizmalarla sağlamaktadırlar.

Ülkemizde, bu faaliyetleri gerçekleştirecek birim ve personelin haiz olması gereken şartlar düzenlenmiş olup sistemin daha güvenilir bir ortamda faaliyet göstermesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda paydaşlar (müşteriler, çalışanlar, banka hissedarları, resmi kurumlar vb.) nezdinde faizsiz finans esaslarına uyum açısından makul güvence sağlanmalıdır. Böylece faizsiz finans uyum, denetim ve risk fonksiyonunun etkinliğinin sağlanması ve bu kapsamda gerçekleştirilmesi gereken aksiyonlar çalışmamız kapsamında ana problemi ifade etmektedir.

Amaç

Faizsiz bankacılık hizmeti sunan finans kurumlarının İslami finansal prensipleri temeline alan faizsiz bankacılık ilke ve standartları çerçevesinde faaliyetler yürüttüğünü ve bu faaliyetlerin kendi bünyelerinde oluşturulan uyum mekanizmaları ile kontroller oluşturarak sıkı sıkıya uyumunu sağlama işlevini yerine getirme fonksiyonunu, aykırılık teşkil ettiği durumlarda hangi aksiyonların alındığını/alınması gerektiğini, bağımsız denetim vasıtasıyla ilgili kurumların faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyumlarını kontrol eden denetim faaliyetlerinin zorunlu olması ve bu faaliyetleri yürütecek personelin İslami finans alanında uzmanlaşmış denetçilerle yapılması gerektiğini ortaya koymakla beraber sistemin gelişmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında şu ana kadar katılım bankacılığı modeline ilişkin birçoğ kitap, makale, dergi ve tez yazılmış olduğu görölmüş olup doğrudan tezin konusunu temsil eden faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetlerine yönelik Türkçe literatürde kapsayıcı akademik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle, yapılan çalışmanın literatürde anlamlı bir boşluğu dolduracağına kanaat edilmektedir.

Sınırlılıklar

Yapılan bu çalışma, literatür taraması ve hali hazırda ölkemizde gerçeğleştirilen faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetlerine yönelik saha çalışmalarının gözlemlenmesi ve akademisyenler, banka şer'i uyum fonksiyonlarında ve iç denetim birimlerinde çalışan kişiler ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca bankalar tarafından kamuya açık olarak hazırlanan ve yayımlanan raporlardan veriler elde edilmiştir. Çalışmamızın en önemli sınırlılığı, dünyadaki yapıya ilişkin incelemelerin, coğrafi ve mezhepsel farklılıklar sebebi ile detaylı olarak ele alınamamasıdır. İşlami finans alanında faaliyet gösteren ölkelerdeki yapıların tek tek ele alınması mümkün olmadığından dünyada faizsiz bankacılık alanında standart belirleyen ve genel kabul görmüş kurumsal yapılardan bahsedilerek, Türkiye'de bu alanda gerçeğleştirilen faaliyetlerden bahsedilmiştir. Alana ilişkin bilgi ve birikiminin İngilizce ve Arapça kaynaklarda yoğunlaşması, küresel düzeyde İşlami finansa ilişkin düzenleyici kurum olmaması, Türkiye özelinde faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum ve denetim faaliyetlerinin yeni ve gelişmekte olması, faizsiz finansa ilişkin mevzuatın yeni oluşturulması çalışmamızın başlıca sınırlılıklarıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM FİNANS HUKUKUNUN KAYNAKLARI VE TEMEL İLKELERİ

İslam iktisadı, İslam tarihinde usul ve kaideleri ile detayları ayrı bir başlık altında incelenen bir ilim olmamakla beraber kapsadığı tüm konular, başta fıkıh/İslam hukuku olmak üzere İslami ilimler dairesinde ele alınıp incelenmiştir (Durmuş, Güney ve Koçdoğan, 2015: 76).

O halde zikretmek gerekir ki, İslami finansın kaynakları ve temel ilkeleri, İslam dininin kaynaklarından ve temel ilkelerinden farklı değildir, ta kendisidir. Dolayısıyla, İslami finans için kendisine özgü farklı bir hukuk kavramından ve temel ilkelerden bahsedilmesi mümkün değildir.

İslami finans kavramı, en temel haliyle finansal işlemlerinin İslam dininin emir, yasak ve prensipleri çerçevesinde yürütülmesidir. Bu tanımdan yola çıkıldığında, İslami prensipler çerçevesinde finansal faaliyetlerin yürütülmesinin yegâne unsuru, gerçekleştirilen tüm muamelelerde yol gösterici rehberin İslam dininin kaynaklarına, ilmi dayanaklarına ve ilkelerine tam uyum sağlamasıdır.

1.1 İslam Finans Hukukun Kaynakları

İmam-ı Azâm Ebû Hanîfe fıkıhı, “kişinin leh ve aleyhinde olan şeyleri bilmesidir.” şeklinde tanımlar (Seyyid M., 2011:63). Dolayısıyla İslami finans kurumlarının uyum faaliyetlerinin anlaşılması için İslam hukukuna dair bir takım bilgiler vermek konunun daha anlaşılır olması adına faydalı olacaktır.

Şeri hükümler ancak yasa koyucunun tayin ettiği deliller yoluyla bilinebilir. Bu deliller sayesinde mükelleflerin, fiiller konusunda doğru davranışa ulaşmaları mümkün olur. Hükümlere ulaşmada deliller, asıl ve kaynak mesabesinde dirler. Usul bağlamında delil, “üzerinde doğru şekilde tefekkür edildiğinde, haber cinsinden talep edilene ulaşmayı mümkün kılan şey” olarak tanımlanmıştır (Zeydan, 1981:139). Talep edilen şey ise bir fiil hakkındaki şeri hükümdür. Yani delil, kendisiyle hükme erişmeyi mümkün kılan şeydir.

Deliller, ulemanın kendilerini kabul veya ret etmeleri noktasından bir taksime tabi tutulursa üç çeşit delilden bahsedebiliriz. Birincisi, bütün Müslümanlar tarafından ittifakla kabul edilen deliller, Kitap ve Sünnet'tir. İkincisi, Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul edilen deliller, İcma ve Kıyas'tır. Üçüncüsü, Kıyas'ı kabul eden âlimler arasında bile bir ittifakın gerçekleşmediği delillerdir. Bunlar, örf, istishab, istihsan, mürsel maslahatlar, bizden önceki ümmetlerin şeriatları ve sahâbinin görüşüdür. Bu sayılanlar bazı âlimler tarafından şeri hükme ulaşmada delil sayılırlarken bazı âlimler bunların delil olmadıklarını söylemişlerdir.

Hükümlere ulaştıran şeri deliller, temel kaynaklar ve yöntem mahiyetli kaynaklar adı altında iki başlıkta incelenecektir. Temel kaynakları ise asli ve ferî deliller olmak üzere iki alt başlıkta açıklanacaktır. Asli delillerden kastımız, Kuran, Sünnet ve İcma'dır. Ferî delillerden muradımız ise sahabe kavli, öncekilerin şeriatı, örf ve adet gibi konulardır. Yöntem mahiyetli kaynaklar ise, kıyas, istihsan, istishab, maslahat-ı mürsele ve içtihad konularındadır.

1.1.1 Temel Kaynaklar

Temel kaynaklar başlığı altında "Asli Deliller" ve "Ferî Deliller" olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

1.1.1.1 Asli Deliller

Asli Deliller, kitap, sünnet ve icma alt kırımlarından oluşmakta olup alt başlıklarda detaylarına yer verilecektir.

1.1.1.1.1 Kitab

Kitaptan murad, şeri delillere ulaşmak için, bütün kaynakların aslı ve ilk delilimiz olan Kuran-ı Kerim'dir. Kuran, Muhammed'e (a.s.) indirilmiş, Mushaflarda yazılı olarak üzerinde hiçbir şüphe bulunmaksızın mütevatir yolla bize nakledilmiş kitaptır (Zeydan, 1981:145).

Kuran'ın asli özelliklerinden birisi, onun hem lafzının hem de manasının Allah katından olduğudur. Yani lafız ve mana Kuran'ın mahiyetini oluşturan iki rükündür. Bu iki rükün Hz. Muhammed tarafından tam olarak ortaya konulmuş ve tebliğ

edilmiştir (Karakılıç, 2016:65). O halde herhangi bir lafzı eş anlamlı bir kelimeyle dahi değiştirilirse artık ona Kuran denilemez.

Kuran'ın diğer bir özelliği de Arapça oluşudur. Bu konuda birçok ayet vardır. "*Ey Muhammed! Uyarıcılardan olasın diye bu Kur'an'ı açık bir Arapça lisanı ile senin kalbine Ruhul-Emin olan Cebrail indirmiştir.*" (Şuara, 26/193-195) "*Şüphesiz biz, onu düşünüp anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.*" gibi ayetler bu ayetlerden bazılarıdır. İmam Şafii (r.a.) 'Allah'ın kitabının hepsi Arapça ile inmiştir. Allah'ın kitabında Arapça dışında hiçbir şey yoktur' der.

Kuran'-ı Kerim'in bir özelliği de onun aciz bırakıcı olmasıdır. Nitekim benzerinin ortaya konulması noktasında inkârcılarına bizzat kendisi meydan okumaktadır. Bu ayetlere göre Kuran'ın benzerinin hiçbir şekilde meydana çıkarılamayacağı (İsra, 17/88) hatta on suresinin (Hud, 11/13) ya da yalnızca bir suresinin bile (Bakara, 2/23-24) benzer bir şekilde varlığa getirilemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu açık ayetler ortada olduğu halde Kuran'ın bir benzerinin ortaya konulamayışı, onun Allah'ın kitabı ve aktarıcı olan Hz. Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğunun açık bir delili sayılmıştır (Zeydan, 1981:145-147).

Kuran'da şöyle buyrulur: "*Biz o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*" (En'am, 6/38) Bu ayet ile hayatın hemen her alanıyla ilgili hüküm ve bilgilerin Kuran-ı Kerim'de mevcut olduğu söylenebilir.

1.1.1.1.2 Sünnet

Sünnet sözlükte, "izlenen yol, örnek alınan uygulama, adet" gibi manalara gelir.

Ameli hükümlere ulaşma açısından ikinci ana kaynağımızı oluşturur. Bu manada yani terimsel manada Sünnet; "Hz. Peygamber'in Kuran dışındaki söz, fiil ve ikrarlarına verilen addır.", tarifte görüldüğü üzere sünnetin üç çeşidinden söz etmemiz mümkündür.

Birincisi, kavli sünnettir. Hz. Peygamberin söylediği sözlerden ibarettir. Hadis terimiyle de hemen hemen aynı manadadır.

İkincisi, fiili sünnettir. Hz. Peygamber tarafından yapılan fiil ve davranışlardan ibarettir. Sözlü sünnete göre daha çok uygulanması gerektiği ifade edilmiştir.

Üçüncüsü, tavriri sünnettir. Hz. Peygamber'in şahit olduğu bir olay veya işittiği bir söz karşısında ikrar ettiği, yani herhangi bir düzeltme ya da karşı çıkışta bulunmadığı durumları ifade eden sünnet çeşididir (Bedir, 2010: 150-153).

Sünnetin Hükümlerine Uymanın Gerekliliği ve Hükümlerin Çeşitliliği

Sünnet teşri kaynağıdır. Yani hüküm koyma yetkisi bulunur. Nitekim Hz. Muhammedin konuştuğunun vahye delalet ettiği *“Kendi hevasından konuşmaz, onun söylediği ancak kendisine ilka edilen vahiyden başkası değildir”* (Necm, 53/3-4) ayetinde bu açıkça beyan edilmiştir. Kuran-ı Kerimde bu şekilde varid olan bazı ayetler çeşitli üsluplarla Müslümanların sünnete uymasının gerekliliğini sarahaten ortaya koymaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

“Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun; Allah'tan sakının.” (Haşr, 59/7)

“Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.” (Nisâ, 4/65)

“Peygamberi kendi aranızda birini çağırır gibi çağırmayın. İçinizden birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.” (Nur, 24/63)

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resule götürün. Bu hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir.” (Nisâ, 4/59)

“Allah ve Rasûl'ü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (Ahzâb, 33/36)

“Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik.” (Nisâ, 4/ 80)

Müslümanlar, Peygamber (a.s.) zamanından bugüne kadar, şeri hükümlerin anlaşılıp öğrenilmesi ve onların icabına göre amel edilmesi için, sünnetin getirdiği hükümleri benimsemenin farz olduğu hususunda ittifak halindedirler. Yani sünnetin teşri rolü icma ile de sabittir (Zeydan, 1981:157). Öte yandan Hz. Muhammed'in (a.s.) Allah'ın elçisi olduğu sabit olduğuna göre, onun getirdiği her şeye inanmanın zaruri olduğu da aklen ortadadır. Şayet böyle olmazsa ona inanmanın bir mantığı kalmaz. Bu da sünnetin teşri değerini gösteren akli bir delil olarak ortadadır. Sünnet, zikrettiğimiz ayetlerin de bir gereği olarak şeri hükümlere ulaşmada ikinci ana kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bununla beraber onun getirdiği hükümlerin hemen hepsi Kuran-ı Kerim'le birlikte değerlendirilir. Sünnetin hükümlerinin Kitapla çatışması düşünülemez. Sünnet çoğunlukla Kuran'ın hükümlerinin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından günlük hayatta uygulanmasından ibarettir. Bu yönüyle sünnetin ana rolünün Kuran'ın açıklanması olduğunu söyleyebiliriz.

Yerinde ifade edildiği üzere Kuran-ı Kerim bize tamamen tevatür yoluyla aktarılmıştır. Dolayısıyla onun lafzında herhangi bir tartışma yoktur. Ancak Peygamberin (a.s.) sünnetine baktığımızda onun tamamı için bu şekil bir rivayetten bahsedemeyiz. Yani sünnetin aktarılmasında ortaya çıkan senetlerin her biri aynı değerde değildir. Bu yönüyle senedin de sünnetten bir hüküm çıkarma anlamında söz hakkı olduğu açıktır. İslam âlimleri sünneti bu yönden incelediklerinde onu genel olarak iki çeşide ayırırlar. Bunlar, 'mütevâtir' ve 'ahad' sünnet şeklinde ifade edilirler.

Mütevâtir Sünnet; sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin dönemlerinde, yalan üzerine birleşmeleri aklen ve adeten mümkün olmayan bir topluluk tarafından Hz. Peygamberin (a.s.) sünnetinin bize aktarılmasıdır. Bu tarz sünnet, kesin bilgi ifade eder. Gereğiyle amel etmek farzdır. Bu da lafzi tevatür ve manevi tevatür olmak üzere ikiye ayrılır. Resulullah'ın (a.s.) ameli olan sünnetlerinden tevatür derecesinde olanlar çoktur. Namaz kılma, oruç tutma ve hac yapma şekli bizlere tevatür yoluyla ulaştı sünnetlerdendir. Lafzi tevatüre örnek olarak "*Kim kasıtlı olarak bana karşı yalan uyduracak olursa, cehennem ateşinde yerini hazırlasın*" hadisini verebiliriz. Hadisi Buhari ve diğerleri rivayet etmiştir.

Ahad sünnete gelirse, tevatür derecesine ulaşmayacak şekilde Peygamberden (a.s.) aktarılan sünnettir. Ahad sünnet kesin bilgi değil, tercih edilmiş kuvvetli bir zan ifade eder. Çünkü onu rivayet edenlerde doğru söylediklerini gösteren deliller mevcuttur.

Genel olarak itikadi meselelerde delil olmayacakları ifade edilmiş, hukuki meselelerde ise doğruluğu tercih edilen ahad haberlerin kullanılması kanaati oluşmuştur. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in (r.a.) bu tarz sünnetlerle, iki kişinin onu işittiklerine dair şahitlik etmeleri halinde amel etmişlerdir. Hz. Ali (k.v.) ise ravinin doğru söylediğine dair yemin etmesi şartıyla bu tarz haberle amel etmiştir (Karakaya, 2013:87-90).

Ahad sünnetin sıhhatinin araştırılmasında âlimler birçok usuller ortaya koymuşlardır. Peygamberden rivayet edildiği ifade edilen hiçbir haber gelişigüzel kabul edilmemiştir. Haberi inceleme noktasında birçok şartlar vardır ve bu şartlar usul kitaplarının ilgili yerlerinde ayrıntısıyla tartışılmıştır. Temel olarak değerlendirmeler, sözün manası ve aktaran ravinin kişiliği üzerinde yoğunlaşmıştır.

1.1.1.1.3 İcma

Hz. Peygamber (a.s.) Müslümanlar için sözü bağlayıcı olan hem hukuki hem siyasi otoriteyi temsil eden ve bu iki alanda da son karar mercii olarak kabul edilen bir otoriteyi temsil etmekteydi. Vefatı ile ümmet, sözünün tüm Müslümanlarca bağlayıcılığı bulunan bu otoriteyi kaybetmiş oldu. Hz. Peygamber yerine seçilen halifeler siyasi otoritedeki boşluğu doldurmuştu. Dönem itibarıyla hukuki ve siyasi otoritenin ayrı olmaması, hukuki otorite alanında da karar alınmasını sağlıyordu. Raşid halifeler, her iki alana ilişkin hususlarda sahabelerin önde gelenleri ile bir araya geliyor ve istişare ediyorlardı. İlgili hususun sünnette olup olmadığı araştırılıyor, bulunuyor ise sünnetteki hüküm ile bulunmuyorsa kendi içtihadları ile karar alıyorlardı. Tabiiun döneminde sünnet araştırması fikri yanında sahabelerin görüş birliği ettiği hususlarında araştırılmasını fikri ortaya çıkardı. Sahabeler tarafından görüş birliği edilmiş konular tıpkı sünnet gibi bağlayıcı kabul edildi (Apaydın, 2018: 56-57).

İslam hukukçularının kahir ekseriyeti icmayı şer'î delil kabul eder ve ona şer'î deliller hiyerarşisi içinde kitap ve sünnetten sonra yer verir. İslam fikhının kur'an ve sünnetten sonra üçüncü kaynağı olan icma, İslam âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delildir.

İcmayı delil olarak kabul eden usulcüler, en kuvvetli delilin sünnette yer aldığını beyan ederek çokça hadis zikretmektedir.

Bu hadislerin birleştiği iki nokta, İslâm ümmeti içinde daima doğruluk üzere birleşen bir topluluğun olacağı, hata ve dalâlet üzerine birleşmeyeceği esasıdır (Dönmez, 2000:421).

Yine icmanın hikmeti olarak söyleyebileceğimiz şöyle bir izah vardır: Hz. Muhammed (a.s.) son peygamberdir. Böyle olunca kıyamete kadar dininin baki olacağı şüphesizdir. Bu zaman zarfında Müslümanların bazı konuları sarahaten Kuran ve Sünnette bulamayabilecekleri de aşikârdır. O halde bu noktada Kuran ve Sünneti iyice anlamış ve müçtehid seviyesine ulaşmış âlim kişilere ihtiyaç vardır ki o iki ana kaynakta bulunamayan hüküm onların eliyle zuhura çıksın. Bu açıklama bir yönüyle kıyasın gerekliliğini de içinde barındırmaktadır (Karakılıç, 2016:307).

1.1.1.2 Fer'i Deliller

İslam hukukunun nakli delil olarak ana kaynağı ifade ettiğimiz üzere Kuran ve Sünnet'tir. İcmada aslının nassta bulunmasıyla ana kaynaklardan sayılmıştır. İslam hukukunun bir de yardımcı kaynakları vardır. Buradan itibaren incelenecek konu budur. Akli ya da yöntemsel kaynakları ise bunun ardından incelenecektir.

1.1.1.2.1 Sahabe Kavli

İslam hukukçuları genel olarak sahabe kavlini bağlayıcı bir delil olarak kabul etmemektedirler. Sahabenin de aynı müçtehidler gibi hataya düşebilme ihtimali kabul edilmelidir. Yani sahabe kavli diğer müçtehidler açısından bağlayıcı bir delil değildir. İmam Şafii ve Hanefilerin ekserisi bu görüştedir. Öte yandan sahabe kavlinin rey ve içtihatla kavranabilecek bir konu hakkında olmaması durumunda onlara uymanın genel olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Yine bazı İslam hukukçuları Kitab, Sünnet ve İcma'da hakkında hüküm bulunmayan bir konuda sahabe kavlinin bağlayıcı olduğu görüşünü ifade etmişlerdir (Zeydan, 1981:245). Peygambere (a.s.) olan yakınlıkları, nüzul sebeplerine olan hâkimiyetleri gibi konular, görüşlerine bir üstünlük de vermektedir. İşte böyle düşünen bazı hukukçular sahabe kavlinin ifade edilen hususlarda delil olarak kabul edilmesi gerektiğini söylerler. Ayrıca onların ittifak ettiği konular zaten icma hükmündedir.

Sahabe kavlinin yol gösterici değeri yanında mutlak bağlayıcı bir kaynak olamayacağı genel kabul görmüştür. Herhangi bir şeyin kaynak olarak kabul edilebilmesi için delile

ihtiyaç vardır. Sahabe kavlinin İslam hukukunun kaynağı olduğuna dair sarih bir delilden bahsetmek ise mümkün değildir. Bununla beraber “*Ashabım yıldızlar gibidir, hangisini uyarsanız hidayet bulursunuz*” hadisi, uymanın gerektiğini söylüyor gibidir. Ancak bu hadis Hz. Peygamber’in yakın arkadaşlarını işaret edip avama karşı bir hitabıdır. Hem de tabi olmanın gerekliliğine değil, hidayete vesile olacağına işaretler. Yine “*Benden sonra şu iki kişiye, Ebubekir ve Ömer’e iktida edin*” sözünden yola çıkıp ikisinin sözünün hüccet olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak o ikisi dahi kendilerine içtihad ile muhalefet edenleri tenkit etmemişlerdir. Öte yandan sahabeden bazılarının içtihadlarının sonraki nesildeki kişiler tarafından değiştirildiği de bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak şunu verebiliriz: Abdullah b. Abbas (r.a.), kendisine oğlunu kurban olarak adanmış bir kişinin ne yapması gerektiği sorulduğunda, yüz deve kurban etmesi gerektiğini söylemiştir. Tabiunun büyükleri bunu duyduğunda buna itiraz etmişler, böyle bir kişinin yalnızca bir koyun kurban etmesinin yeterli olacağını söylemişlerdir. Nitekim adanan bu kişi Hz. İsmail’den değerli değildir.

Sahabenin taklit edilip edilemeyeceği de üzerinde konuşulmuş bir mevzudur. Bunun cevabı da müçtehidin müçtehidi taklit etmesinin uygun olmadığı şeklindedir. İmam Şafii’den taklidin cevazına dair sözler aktarılsa da son olarak onun şöyle dediği aktarılır: sahabenin sözüne göre değil hangi delillere göre fetva veriyorlarsa onlara göre amel edilir (Gazali, 1994: C.I, s.323).

1.1.1.2.2 Önceki Şeriatlar (Şer’u Men Kablena)

Önceki şeriatların hükümleri derken kastedilen, Allah’ın Hz. Muhammed’den (a.s.) önce göndermiş olduğu peygamberler vasıtasıyla o milletlere bildirilmiş olan hükümlerdir. Bu hükümlerin Hz. Muhammed’in (a.s.) ümmeti için geçerli olup olmayacağı da İslam hukukçuları tarafından ele alınmış bir meseledir.

Bu hükümler, Hz. Muhammed (a.s.) ümmetiyle ilgili olmaları bakımından genel olarak iki kategoride değerlendirilmişlerdir.

Birincisi, Kuran ve Sünnette yer almayan hükümlerdir ki bunların Müslümanlar açısından bağlayıcı olmadığı hakkında İslam hukukçuları görüş birliğindedirler (Zeydan 1981:247).

İkincisi ise Kuran ve Sünnette yer alan hükümlerdir. Bunlardan bazılarının Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna dair delil vardır. Mesela Orucun farz edildiği ayette “...sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı...” (Bakara, 2/183) buyrulur. Yine Kuran’da geçen bazı hükümler vardır ki, bunların Müslümanlar hakkında geçerli olup olmadığına dair hiçbir delil yoktur. Eğer bu delillerin neshedildiğine dair bir delil de yoksa genel olarak bunlara uymanın gerektiği kabul edilmiştir. Bu durumda onlar zaten müstakil bir kaynak gibi değil de Kitap ve Sünnet’in bir parçası olarak değerlendirirler.

Bu konunun bir yönü de Hz. Muhammed’in (a.s.) kendisine peygamberlik gelmezden önce herhangi bir şeriata uymakla mükellef tutulup tutulmadığı mevzuudur. Genel görüş tam anlamıyla böyle bir şeyin olmadığı hakkındadır. Mesela Muaz hadisi diye bildiğimiz hadiste öncekilerin şeriatı diye bir konu geçmemektedir. Kitap, Sünnet ve içtihad geçmektedir. Öte yandan Peygamberden (a.s.) aktarılan “*Şayet, Musa (a.s.) yaşasaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu*” hadisi de konuyu teyit etmektedir. Yine Müslümanlar hatta Peygamber efendimiz mesela miras gibi konularda hemen hüküm vermemiş vahyi beklemişti. Şayet önceki şariatlarla emrolunmuş olsaydı, onların kitaplarının ve kaynaklarının araştırılmasını istemesi lazım gelirdi. Nitekim o gün için Tevrat ve İncilin tahrifle de olsa ortada olduğu bellidir. Fakat onların öğrenildiğine ve bunun emredildiğine dair bir bilgi yoktur. Yani genel olarak ümmet, Muhammedi şeriatın bütün eski şariatları neshettiğinde görüş birliğindedirler. Bununla birlikte eski şariatlardan onaylanmış hükümlerin olması bu durumu değiştirmez (Gazali, 1994: C.I, s.316-317). Ayrıca, gerçek manada bütün dinlerin özünün bir olduğu, hakikatte ortada tek bir dinin olduğu da ifade edilir. Hükümler ise İslam’da kemal derecededir.

1.1.1.2.3 Örf

Örf genel olarak fasid örf ve sahih örf olmak üzere ikiye ayrılır. Fasid örf, Kitap ve Sünnete aykırı olan adet ve alışkanlıklardır. İçki ve faiz gibi durumların bir toplum tarafından yaygın halde kullanılması buna örnek olarak gösterilebilir. İslam hukuku açısından kaynak olarak değerlendirilen sahih örf ise, dine ve akla aykırı olmayan örf manasındadır. Sahih örf, genel, özel, ameli ve sözlü olmak üzere dört çeşit olarak taksim edilir (Zeydan, 1981:237).

Umumi örf, herhangi bir zamanda İslam ülkelerinin hemen hepsinde mevcut olan bir davranış ya da bir lafzın özel anlamda kullanılmasının adet haline gelmiş olmasıdır. İstisna (sipariş) sözleşmesinin teamül haline gelmesi, talak lafzının evliliği sonlandırmak manasında kullanılmasının adet haline gelmesi gibi durumlar bu tarz genel örf örnekleridir. Özel örf ise, belirli bir bölge halkının veya bir çevrenin adet haline getirdiği davranış ya da özel manada kullandığı lafızları ifade eder. Bu hükümler genel olarak zamanla değişirler ancak örf haline geldikleri bölge halkı için muteberdirler. Sahih örfün üçüncü çeşidi olarak ameli örf, bir topluluğun bir eylemi bir davranışı belirli bir tarz üzere devamlı olarak yapıyor olmasıdır. Mehrin muaccel ve müccel şeklinde ikiye ayrılıp uygulanagelen bir metot olarak devam etmesi bu tarz örf örnekleridir. Sahih örfün son kısmı olan kavli örf ise bir topluluğun herhangi bir kelimeyi ya da cümleyi sözlük anlamlarının dışında kullanmayı adet haline getirmesi ve sürekli bu şekilde kullanmalarıdır (Zeydan, 1981:239).

Örf genel olarak, İslam hukukunun ilkelerinden birine ve şeri delillere aykırı olmadığı müddetçe hüküm çıkarma konusunda dikkate alınması gereken bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bunun gerekçesi İslam hükümlerinin konulmasındaki ana gayedir. Bu amaç, insanların durumlarını ıslah etmek, aralarında adaletin gerçekleşmesini sağlamak ve bu sayede onların sıkıntılarını gidermektir. Bu amacın gerçekleşmesi için insanların örf ve adetlerinin dikkate alınması gerektiği açıktır. Nitekim İslam şeriatı, kendinden önceki Arap adetlerinin çoğunu, bazı düzenlemelerle beraber kabul etmiştir. Alışveriş, kira, evlilik vb. konularda birçok hükümler bu duruma örnek gösterilebilir. Faiz ve kumar gibi fasid örf diye adlandırabileceğimiz durumların ise ortadan kaldırılmasında şüphe gösterilmemiştir. Şeri delillere aykırı olan örfün muteber olmadığı açıktır. Örfün kaynak olarak kabul edilmesi gerektiğiyle nasstan da deliller gösterilmiştir. Kuran’da şöyle buyrulur: “*Ey Muhammed! Sen affı al. Örfü (marufu) emret ve cahillere aldırış etme*” (Araf, 7/199) Bu ayetin zahirinin örf için bir delil olduğu söylenmiştir. Yine Peygamber efendimizin “*Müslümanların güzel gördükleri bir şey, Allah katında da güzel; kötü gördükleri şey ise, Allah katında da kötüdür*” şeklinde Ahmed b. Hanbel tarafından rivayet edilen hadisi bu manada zikredilmiştir (Karakaya, 2013:213).

1.1.2 Yöntem Mahiyetli Kaynaklar

Yöntem mahiyetli kaynaklar başlığı altında kıyas, ıstishab, istihsan, maslahat-ı mürsele, içtihad konuları ele alınacaktır.

1.1.2.1 Kıyas

Kıyas usul eserlerinde genellikle İslam hukukunun ana kaynakları olan Kitap, Sünnet ve İcma'dan sonra dördüncü kaynak olarak gösterilmektedir. Kitap, Sünnet ve İcma şeri delillerdendir. Kıyas ise delil olmaktan çok, bu deliller yoluyla hüküm çıkarma yöntemidir. Buna uygun olarak kıyas konusunu yöntem mahiyetli kaynakların başında incelemek istedik.

Kıyas kelime olarak, bir şeyin miktarını başka bir şeyle tespit etmek manasındadır. İki şeyin miktarlarının birbirlerine göre değerlendirmesini yapmak da kıyas etmek ya da mukayese etmek şeklinde ifade edilir. Teknik anlamıyla kıyas, iki şeyin aralarında bulunan birleştirici bir özellik sebebiyle aynı hükmü ikisine de vermek ya da vermemek amacıyla bilineni, bilinene hamletmektir (Gazali, 1994: CII, s.195). Fıkıh ıstılahında ise kıyas, "hükmün" illetinde ortak oluşlarından dolayı, hükmü hakkında şeri bir nas bulunmayan meseleyi, hükmü hakkında şeri nas bulunan meseleye ilhak etmektir, şeklinde tanımlanmıştır (Zeydan, 1981:183). Yani kıyasın amacı yeni bir hüküm ortaya koymak değil, var olan ve kapalı olduğu düşünülen hükmü ortaya çıkarmaktır (Karakaya, 2013:161). Kıyasta yapılan açık bir şekilde şudur: Müçtehid, Kitap, Sünnet veya İcma'da hükmü belirlenmiş bir meselenin, hükmünün dayandığı illeti, illet belirleme metotlarından birini kullanarak tespit eder. Sonra o hükmün hangi özelliğinin bu illetle ilişkili olduğunu araştırır ve tespit eder. Daha sonra bu üç kaynaktaki hükmü bulunmayan bir meseleyle karşılaştığında, bu meselede aynı illetin, yani hükmün konulmasını gerektiren özelliğinin bulunduğu kanaat getirirse, nassta bulunan hükmü bu yeni meseleye de uygular. Her iki meseleyi hüküm bakımından eşit hale getirir. İşte müçtehid tarafından tahakkuk ettirilen bu sürece kıyas adı verilir.

Kuran-ı Kerim'de kıyasın zımnen emredildiği ve onda mana cihetinden çok açık kıyaslar olduğu zikredilmiştir. Bu konudaki bazı ayetler ve açıklamaları şu şekildedir: *"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Gerekir ki, Allah 'tan korkasınız."* (Bakara, 2/179) Bu ayette kısasın illeti ve hikmeti açıklanmaktadır. *"Artık saldırıya uğrayan mü'minlere, zulme uğradıkları için cihat etme izni verildi. Şüphesiz ki, Allah*

onlara yardım etmeye kadirdir.” (Hacc, 22/39) Burada da cihat etme izninin illeti olarak zulme uğramak ifadesi geçmektedir. Görüldüğü gibi bazı ayetler illetleri göstererek adeta kıyasa kapı aralamaktadır.

Kuran’da kıyasın yapıldığı ifadesine gelince; mesela bir ayette *"İnsan 'Çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş?' der. Ey Muhammed! Şöyle de: Onları ilk defa yaratan diriltecektir."* (Yasin 36/78-79) buyrulur. Burada tekrar yaratılış ilk yaratılışa kıyas edilmektedir. Yine ayette şöyle buyrulur: *"Onlar yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce geçmiş milletlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Allah onları helak etmiştir. Kâfirler için de aynı akıbet vardır."* (Muhammed 47/10) Burada şeri hükümlerin kıyasına çok yakın bir hüküm kıyasının olduğu açıktır (Karakaya, 2013:167-168).

1.1.2.2 İstishab

İstishab, kelime olarak, beraber bulunmayı ve beraberliğin devamını istemek manasındadır. İstishab, geçmişte sabit olan bir durumun değiştiğine dair bir delil olmadığı müddetçe, halen varlığını koruduğuna, devam ettiğine dair verilen hükümdür. Mesela, ölüp ölmediği bilinmeyen kayıp birinin hayatta olduğunun kabul edilmesi, istishab neticesinde varılan bir hükümdür (Zeydan, 1981:251). Görüldüğü üzere, daha önce varlığı bilinen bir durumun, devam edip etmediğiyle ilgili bir şüphe oluştuğunda, önceki varlığından dolayı, istishab esasına dayanılarak, durumun aynıyla devam ettiğine hükmedilmektedir. Yine öncesinde yok olduğu bilinen bir durumun, var olduğuna dair bir delil olmadığı müddetçe yokluğunun devam ettiğine hükmedilmesi de aynı minvaldedir. Bunun örneği de akıl baliğ olmayanın mükellef olmadığının devam ettiğine verilen hükümdür (Karakaya, 2013:223).

İstishab ile ortaya yeni bir hüküm koyulmamaktadır. Yalnızca, önceki bir hükmün varlığını koruduğunun kabul edilmesine istishab denilmektedir. Yani istishab, olanı olduğu gibi bırakma hususunda delildir, olmayanı var kabul etmek için bir delil değildir. İstishab var olan delillerin işlerliğini sağlar (Karakaya, 2013:226). Bununla beraber fihhi meselelerin çözümünde faydalı bir yöntem olduğunda kuşku yoktur. Hz. Peygamber’den (a.s.) şöyle bir hadis aktarılır: *"Ramazan orucunu hilali gördüğünüzde tutun. Hilali gördüğünüzde açın (bitirin). Şayet hava kapalı olursa, (hilalin görülmesine engel olursa) Şaban ayının günlerinin sayısını otuza tamamlayın."* Bu

hadiste açıkça hilal görülmediği takdirde Şaban ayının hala sürdüğü ifade edilmektedir. Bu durum ise istishabın muteber oluşuna bir delil olmaktadır (Karakaya, 2013:229-230).

1.1.2.3 İstihsan

İstihsan kelimesi, hasen kökünden gelir ve bir şeyi güzel saymak, iyi kabul etmek demektir. Kişiyi özel bir beğenmeyi de ifade eder. İstilahta: “Bir kıyasın gereğinden ayrılıp, daha kuvvetli bir kıyasa yönelmektir.” “Kitap, Sünnet ve İcma’da bulunan daha kuvvetli bir delil nedeniyle kıyası terk etmektir” gibi çeşitli tanımları yapılmıştır (Zeydan, 1981:217). O halde istihsan, bir müçtehidin bir olayda, daha kuvvetli gördüğü bir özellikten dolayı, o olaya, önceden benzerleri için verilmiş hükmü vermekten vazgeçip başka bir hükme yönelmesidir. Hükümün değişmesinin sebebi o konuda özel bir nass’ın, icma’nın ya da zaruretın örfün ya da maslahatın var olmasıdır.

1.1.2.4 Maslahat-ı Mürsele

Maslahat, menfaatin elde edilmesi yahut zararın bertaraf edilmesi demektir. Bazen sadece menfaatin temin edilmesi manasına da kullanılır (Zeydan, 1981:223). Başka bir tanıma göre, bir şeyin, bir işin salahına, hayırlı ve iyi oluşuna sebep ve vesile olan, böyle güzel bir neticeye sevk eden şeye maslahat denir (Karakılıç, 2016:337). Şeriat açısından maslahat ise onun amacının korunması demektir (Gazali, 1994: C.I, s.333). Bu manada maslahatların bazıları şeriat tarafından muteber kabul edilmiştir. Nitekim bazıları zaruridir. Örnek olarak, dinin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin ve malın korunması gibi maslahatları ve bu konuda verilen hükümleri verebiliriz (Karakaya, 2013:194-199).

Maslahat-ı mürselenin delil olarak kabul edilmesi için, onu kabul eden İslam hukukçuları bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Birinci şart, maslahatın şeri bir delil tarafından geçersizliğinin gösterilmemesidir. Böyle bir delil varsa bu tarz bir maslahatla hüküm verilemeyeceği gayet açıktır. Buna örnek olarak saldıran bir düşmana karşı savaşmayıp, teslim olmayı verebiliriz. Belki bu durum ilk bakışta faydalı gibi görünen bir durumdur. Bu sayede ölümden ya da malların kaybindan kurtulmak mümkün olabilir. Ancak her fayda gibi görünen şey şeriat tarafından fayda olarak kabul edilmemiştir. Nitekim din ve vatanı savunmayı ifade eden ayetler bu konuda açıkça böyle bir maslahata uyulmaması gerektiğini ortaya koyar. Maslahatın

hükme konu olabilmesi için ikinci şart onun sarahatidir. Yani gerçekten maslahatın varlığına emin olunmalıdır. Maslahata göre hükmedildiği zaman herhangi bir faydayı temin etmenin ya da herhangi bir kötü durumdan kurtulmanın kesinlikle gerçekleşecek olduğu bilinmelidir. Yani vehme dayanan maslahatlara göre hüküm verilmez. Maslahatın geçerliğini sağlayan üçüncü şart, onun genelliğidir. Yani maslahatın faydası umumi olup insanların çoğunluğunu ilgilendirmelidir. Yoksa belli bir kişinin veyahut grubun faydası için bir maslahatla hüküm vermek caiz olmaz. Maslahatın geçerli olmasının son şartı ise onun makul olmasıdır. Yani fayda ve zararın selim akıl sahipleri tarafından kabul edilip onaylanması gerekir (Karakaya, 2013:209-210).

İslam tarihinde maslahat-ı mürseyle ortaya koyulmuş birçok hüküm mevcuttur. Diyebiliriz ki maslahat-ı mürsele İslam hukukunun temel ilkelerinden biridir. Müçtehid olma kemalinde olan, İslam hukukunun ruhunu kavrayabilmiş kimseler, Kitap, Sünnet ve İcma'da özel bir delil bulamadıklarında bu ilkedan yararlanıp İslam toplumunda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap verecek ve toplumun faydasına olacak işlerin gerçekleşmesini sağlayacak yeni hükümler ortaya koyabilirler.

1.1.2.5 İçtihad

İslam hukukunun dolayısıyla İslam finans hukukunun kaynaklarını incelediğimiz bu bölümü içtihad kavramıyla bitirmek istiyoruz. Onu en sona bırakmamızın nedeni, içtihadın, kaynaklara hâkimiyet kazanmak için gerekli olmasının yanında, tüm yöntemlerin içine de sirayet etmiş olmasından dolayıdır. Kelime manası ve ıstılahtaki manaları düşünüldüğünde şeri hükümlere ulaşmak için kullanılan bütün yollarda içtihad gereklidir ve uygulanmıştır. Bu konuyu da inceleyip deliller kısmını bitireceğiz.

İçtihad kelime olarak çalışmak, meşakkate katlanmak demektir. Zor bir işi meydana getirmek için bütün kuvvetini ortaya koyarak çalışmak manasındadır (Karakılıç, 2016:455). İstılahta ise, zanni olan şeri hükümleri delillerinden ortaya çıkarmak için bütün kuvvet ve kudreti sarfetmek demektir (Seyyid M., 2011:146). Zanni yerine ferî delil diye de kullanılır. Bundan maksat, kesin olan itikadi hükümler ve ibadetle ilgili hükümler hakkında içtihadın gerçekleşmeyeceğinin ifade edilmesidir. İçtihad yapan kişiye de müçtehid denir. Müçtehidler şayet ferî meselelerden hemen hepsinde içtihad yapabilecek yeterliliğe sahipse ona mutlak müçtehid denir. Ancak böyle bir

kuşatıcılığı olmayan ve içtihadında tabi olduğu bir müçtehid varsa, yani o müçtehidin usulüne uyuyorsa, böyle bir müçtehide de mukayyed müçtehid denir (Molla Hüsrev, 2014:474).

İçtihadın makbul olabilmesi için bazı şartları vardır. Bunlar iki temelde zikredilmişlerdir. Birincisi ehlinin yapması, ikincisi de mahalline tesadüf etmesidir. Bu iki şartı taşımayan içtihad şayet hatalı ise onu yapan kişi suçlu olur, mahalline uygun olmazsa fakat yapanın ehil olduğu biliniyorsa, yapan suçlu olmaz ama içtihad kabul edilmez (Seyyid M., 2011:147). Müçtehidde bulunması gereken şartlar ise şu şekildedir: Öncelikle Kuran-ı Kerim'in bütün ilimlerine vakıf olmalıdır. Hem lügat açısından hem de onda bulunan şeri ilimler açısından bu vukufu gerçekleştirmiş olmalıdır. Mesela beyan çeşitleri, muhkem, müteşabih ayetler, nasih mensuh gibi kavramlar tam olarak bilinmesi gereken kavramlardır. Sonra metin ve senetleri ile sünneti bilmelidir. Mesela tevatürü, ahad haberi, ravilerin ahvalini hep biliyor olmalıdır. Hangi yerlerde icma' vukua gelmiş bunları da bilmelidir ki herhangi bir icma'ya aykırı olarak bir içtihad da bulunmasın. Müçtehid kıyası da tam olarak bilmelidir. Şartlarını, çeşitlerini, makbul olanını ve olmayanını iyi ayırt edip bu konuda da uzman olmalıdır (Molla Hüsrev, 2014:474). Kuran ve hadis metinlerini bilmekten murad ise hepsini tamamen ezberlemek demek değildir. Ahkâm hükümleri ihtiva edenleri bilmek, ya da neyin nerede olduğuna genel olarak vakıf olmak bu manada yeterli görülmüştür. Nitekim sahabe efendilerimiz de hadislerin bütününe vakıf olmadan çeşitli içtihadlarda bulunmuşlar sonra herhangi bir hadis kendilerine aktarıldığında şayet içtihatlarına aykırı bir durum varsa ondan dönmüşlerdir (Seyyid M., 2011:149-150). Müçtehid de bulunması gereken bir özellik de şeriatın gaye ve maksatlarını bilmektir. Maslahat, örf vb. konuları şeriatın gayeleri bağlamında değerlendirecek yeterlilikte olmalıdır. Son bir şart olarak müçtehidde bulunması gereken şey, fitratının uygunluğudur. Yani müçtehid, ince bir idrak, fihhi bir akıl seviyesi, berrak bir zihin, basiret ve kalp gözü işlerliği gibi durumlara sahip olmalıdır. Çünkü yukarıda sayılan şartlar bu şekil bir fitratla birleşmediği takdirde düzgün sonuç vermesi düşünülemez (Zeydan, 1981:378).

Mutlak müçtehid olmanın kolay olmadığı aşikârdır. Bununla beraber bir müçtehidin herhangi bir meselede bilmiyorum demesi de mümkündür. Mesela mezhep imamlarından İmam Malik (r.a.) rivayet edildiğine göre, kendisine sorulan kırk

sorudan otuz altısına, bilmiyorum, şeklinde cevap vermiştir. Çünkü o fetva vermekte acele etmeyi kerih görmüştür. Yine o şöyle demiştir: “İlmin siperi, bilmiyorum, demektir.” (Karakılıç, 2016:460).

İçtihadın hükmü ya da onun sonucu galip bir zanna ulaşmaktan ibarettir. Bu sebeple ihtilafın olduğu meselelerde müçtehidin hata etmesi de doğruya ulaşması da mümkündür. Genel kabule göre ise müçtehid sonuca ulaşmada hatalı da olsa içtihadının yanlış olduğu söylenemez. Allah Teâla indinde bir şeyin hükmünün bir olduğunu söyleyenler bu görüşü ifade ederler. Doğruyu aramak başlı başına bir sevabı gerektirdiği için müçtehid şayet içtihadında gerçeği bulamazsa da bu yönüyle ecre nail olur. Nitekim Peygamber efendimizden nakledilen şu hadis bu konuda delil olarak gösterilmiştir: “Bir hâkim hükmedeceği zaman içtihad eder ve içtihadında isabet ederse onun için iki ecir vardır. Hükmetmek için içtihad eder ancak hata ederse onun için bir ecir vardır.” (Karakılıç, 2016:458).

İçtihadla ilgili bir kural vardır: İçtihad içtihadla nakz olunmaz, sözüyle ifade edilir. Yani bir konuda iki müçtehid tarafından iki ayrı hüküm ortaya atılmışsa, bunların birbirlerini geçersiz kılmaları doğru değildir. Neticede her iki içtihad da rey ve takdirden ibaret olmakla eşittir. Dayandıkları noktalar bakımından biri daha kuvvetli görünüyorsa bile durum bu şekildedir. Çünkü içtihad olmaları bakımından galip zan ifade ederler. Hulefa-i raşidinin de bu şekilde davrandıkları rivayet olunur. Nitekim bir gün Hz. Ömer (r.a.) kadısı Hz. Ebu'd-Derda'nın bir konuda kendi reyine muhalif bir hükmü olduğunu öğrenince, bunu aktaran kişiye, Ben Ebu'd-Derda'nın yerinde olsaydım senin lehine hüküm verirdim, demiştir. Bunun üzerine kendi aleyhine hüküm verilen kişi: O halde bunu şimdi yapmanıza ne mani var? Velayetiniz ve salahiyetinizle bu hükmü nakz buyurunuz, deyince, Hz. Ömer: Bu mesele rey ve içtihad meselesidir, takdir olunan meselelerdendir. Hakkında nass yoktur, rey ise isabet ve hatada diğer reye müşterektir, cevabını vererek hükmü iptal etmez. Bununla beraber içtihadın herhangi bir nass veya icma'ya muhalif olduğu ortaya çıkarsa elbette ki o içtihad geçersiz kabul edilir (Seyyid M., 2011:204).

Yukarıda zikredilen açıklamalardan kasıt, Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında İslami kaidelerin önemini vurgulamaktır. Bu hususların bilinmesi hükümlere nasıl ulaşıldığının anlaşılması noktasında önem arz etmektedir.

1.2 İslami Finansın Temel İlkeleri

Klasik iktisat insana, yaratılış gayesinden uzak ve yaratıcısı tarafından kendisinden beklenen davranışlara zıt bir çerçeveye çizerek, onun ihtiyaçlarının sınırsız olduğunu öne sürmüştür. Aynı zamanda klasik iktisat tanımında kaynakların kıt olmasından da bahsedilmektedir. İki durum birleştiğinde en bilinen klasik iktisat tanımı, “kıt kaynaklar ile sınırı olmayan ihtiyaçların giderilmesi”dir.

İslami finans denilen saha, temelinde İslam’ın genel kaidelerine dayalı bir finansal düzendir. Bu nedenle İslami finansın temel kaynağının İslami ilimler ve hassaten İslam hukuku olduğunu söylemek mümkündür. Böylece, çalışmamızın ilgili kısımlarında bahsedildiği üzere İslam hukuku esaslarının İslami finans hukukunun kaynağına ve temel kaidelerine karşılık gelmektedir.

İslam dininin doğal kaynaklara olan bakış açısı, Allah’ın nimetlerinin sayılmaya dahi güç yetirilemeyecek kadar fazla olduğudur. İnsanlara olan bakış açısı da sınırsız ihtiyaçları olan, heva ve hevesinin arzu ettiği tüm şeyleri elde etmeye çalışan ve bunun için her yolu mubah gören, bu yönüyle klasik iktisat tanımında öne sürülen faydasını maksimize etmek için uğraşan insan modelinin tam aksi yönündedir.

Tîn suresi, insanın iki farklı halini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki “ahsen-i takvim” olarak betimlenen en güzel şekilde yaratılışı olan, diğer ise “esfel-i safilin” olarak betimlenen aşağılarından aşağısına inebilecek olan olarak tanımlamıştır.

Müfessirler iman edip salih amel işleyen insanının durumunu “ahsen-i takvim”, iman etmeyip başta kendi nefislerine ve tüm mahlûkata zarar veren, kötülük etmekten geri durmayan insanın durumunu ise “esfel-i safilin” olarak değerlendirmişlerdir.

İnsanın yaratılış gayesine uygun bir iktisadi model arayışına girmiş olması, İslami finans modelinin doğmasına vesile olmuştur. İslami finans, İslam dininin temel prensipleri çerçevesinde şekillenerek vücut bulmuştur. Bu sebeple işleyiş olarak İslam dinine aykırılık teşkil etmeden varlığını sürdürmelidir. Temel ilkeleri doğrudan İslam’ın emir, yasak ve tavsiye ettiği hususlardan oluşmaktadır.

Hak Teâla Mâide Suresi üçüncü ayet-i kerimede mealen “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet’i*

beğendim.” buyurmaktadır. Buradan hareketle kemale ermiş din, insanlık için en önemli rehberdir.

İnsanı en değerli varlık olarak nitelendiren İslam dini, insanın yaşamını sürdürdüğü her alanda düzenlemeler ortaya koymuştur. Ekonomik ilişkilerin tesisi bu alanlardan sadece bir tanesidir. Öyle ise İslam iktisadı veya finansı, İslam’ın ekonomiye olan bakış açısıdır. Yani ekonomi ile ifade edilen bütün hususlar hakkında ortaya koyduğu, emir, yasak ve tavsiyelerin tümüne verilen isimdir (Eskicioğlu, 1999:8).

İslami finansın temel ilkeleri, doğal kanunlar ve temel kaynaklara dayanan ilmi çözümler, güzel olan örf ve adetlere dayanılarak belirlenen ilkeleri kapsar (Ersoy, 2015:44).

Aşağıda zikredilecek ilkeler, temel ilkeler olarak anılmış olup bu ilkeleri çoğaltmak mümkündür.

- Ahlâki değerleri ön planda tutmak,
- Faizsiz çalışmak,
- Meşru ticaret yapmak,
- Üretimde bulunmak,
- Garardan, aşırı belirsizlikten uzak durmak,
- Aldatmak yasaktır,
- Fiyatlara müdahale etmemek,
- İsraf etmemek ve cimrilikten kaçınmak.

1.2.1 Ahlaki Değerleri Ön Planda Tutmak

Ebu’ d-Derdâ’ dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet günü müminin mizanındaki hiçbir şey güzel ahlâktan daha ağır değildir. Doğrusu Yüce Allah söz ve fiilleri çirkin olan kişilerden nefret eder.” (Tirmizi, Birr, 62)

Allah Teâla, Hz. Peygamber (a.s.) vasıtasıyla insanlara ahlâklı olmalarını tavsiye etmiş ve katında mükâfatının pek yüce olduğunu bildirilmiştir.

Geleneksel iktisat genellikle kişisel davranış, zevk ve tercihleri veri olarak kabul ederken İslam iktisadı kabul etmez, ahlaki gelişime dayalı kişisel ve toplumsal

değişimlere büyük önem verir. Ahlaki gelişimin amacı, insanların davranışlarını, zevklerini ve seçimlerini değiştirerek fiyat mekanizmasını tamamlamak ve desteklemek, böylece toplumsal refahı sağlamaktır. Tüketiciler piyasaya girmeden ve fiyat filtresinden geçmeden ahlak filtresinden geçmelidir. Bu sayede gösterişçi tüketim, her türlü israf ve uygunsuz kaynak talebi de filtrelenmiş olur (Chapra, 2018:46).

Ticaretin, ahlaki değerler ile şekillenmesi güven ortamını tesis edecektir. Ahlaki değerlere olan bağlılığın olumlu yönde değişikliği piyasalarda güveni artıracak gibi olumsuz yöndeki değişimler güven ortamını zedeleyecektir. Güvenin olmadığı bir ortamda kişisel hırslar meydana gelecek, geleneksel iktisadın tanımladığı çıkarını maksimize etme gayretinde olan insan modelini doğuracak, toplumsal refah bozulacaktır. Ahlaki değerleri kendisine ilke edinen bir ekonomide fertler, maslahata uygun hareket ederek refah düzeyini yükselteceklerdir.

1.2.2 Faizsiz Çalışmak

İslam dininin, ekonomik faaliyetlere ilişkin en fazla bilinen kuralı faizin yasak oluşudur. Faiz, kapitalist finans sisteminin en temel yapı taşı iken, İslami finans için ise tam aksi bir durum söz konusudur. Kapitalist finans sisteminden faizin çekilmesi durumunda sistemin çökeceği görülürken, İslami finans sisteminin içine faizin dâhil edilmesi İslami finans sisteminin çökmesine sebep olacaktır (Uysal, 2019:3).

Faizin sonucu olan tahribata karşı en kuvvetli tedbirleri Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta görmekteyiz. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının müntesip olduğu semavi dinlerde faizin kesin bir dille yasaklandığına dair net deliller bulunmaktadır. Her ne kadar Tevrat ve İncil'in tahrif edildiği bilinse de Müslümanlık dâhil üç büyük semavi dinin faiz yasağı noktasında ortak bir duruşu vardır (Kaynar, 2021:2).

İnsanı tüm yönleri ile en iyi bilen yaratıcısı olan Allah'tır. Tüm semavi dinlerde faizin yasak oluşu göstermektedir ki faiz, insanlar için bir felakettir. Toplumsal refahı bozarak, zengini daha zengin, fakiri ise daha da fakir yapacak kurguya sahip bir sistemdir.

Kuran-ı Kerim'de birden fazla yerde faiz kötülenmiş olsa da bu ilkenin temeli olarak Bakara suresinin 275. ayet-i kerimesi gösterilebilir.

Mealên:

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininidir, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”

1.2.3 Meşru Ticaret Yapmak

Yukarıda zikredilen ayet, faizin kötülüğüne işaret ederken alım satımı tavsiye etmektedir. İslam ekonomisi ticaretin meşru/mubah mallar ve menfaatler ile gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Mecelle kaidelerinden, “Eşyada aslolan ibahadır.” şeklinde ifade edilen bu kaideye göre bir şey veya menfaat hakkında yasaklayıcı bir nass bulunmaması veya bulunsa dahi delaleti kat’i olmaması durumunda haram hükmünden bahsedilemez (Karaman, 2021).

Katılım bankaları bu ilke kapsamında toplamış oldukları fonları kullandırırken, hakkında haram hükmü bulunan mallar ve menfaatler dışında kalan mubah olan mallar ve menfaatler üzerinden gerçekleştirirler. Bu faaliyetlerinden elde edilen kârlar, katılma hesaplarının ilgili havuzlarına aktarılır. Böylece toplanan fonların meşru ticari faaliyetlerde değerlendirilmesi en önemli ilkelere dendir.

1.2.4 Üretimde Bulunmak

İnsan ihtiyaç duyduğu malları doğada tüketime elverişli bir halde hazır bulmaz. Doğada pınardan akan su gibi doğrudan tüketilmeye hazır temiz su bulunsa da bunların dahi taşınması gerekmekte olmakla birlikte, böylesi doğrudan tüketime hazır olan mallar çok azdır. Bu sebeple insan çalışmalı, üretmeli ve malları işleyerek tüketime hazır hale getirmelidir. İslam ekonomisinde, emek harcamak, gayret edip çalışıp kazanmak ve üretmek ibadet olarak kabul edilmiştir (Eskicioğlu, 1999:26).

İslam ekonomisinin üretim fikri, kapitalizmin dayandığı gibi kitlevi üretim olgusunu değil ihtiyaca yönelik üretim olgusunu benimsemiştir. İhtiyaca göre üretim uygulaması, tüketimi artırmaya yönelik bir üretim öngörmez. İhtiyaca dayalı üretimin, yüksek üretim kapasitesi oluşturmayacağı düşünülebilir. Ancak herkesin ihtiyacını

karşlamak hedeflendiğinde yüksek üretim seviyelerine ulaşılmıştır (Tabakoğlu, 2016:91).

Ayrıca İslâmiyet tembelliği hoş karşılamaz. İnsanların muhtaç halde olmaları yerine üretmesi ve çalışması beklenir. Veren el olmak, alan el olmaktan daha hayırlı bulunur. Veren el olmak, tembellik ederek elde edilemez. Veren el olabilmenin yolu gayret etmek ve kazanmakla mümkündür. Bir hadis-i şerifte “*İnsanoğlu elinin emeğinden daha hayırlısını yememiştir. Allah’ın Peygamber’i Dâvud’da (a.s.) elinin emeğini yemiştir.*” buyurulmaktadır (Aktepe, 2017:17).

Katılım bankaları, fon talep edenlerin taleplerini değerlendirirken işlemin gerçek bir işlem olup olmadığını sıkıca irdeler. Bu irdeleme, fonun gerçek ihtiyaç sahibine ulaşması noktasında önemlidir. Bu yönüyle gerçek bir ticari faaliyete ulaşmak için üretimi destekler.

1.2.5 Garardan Uzak Durmak

En sade ve anlaşılır tanımı ile garar, “kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması” anlamına gelmektedir. Serahsî’ye göre gararın temel özelliği sonu bilinmeyen manasına gelen “mestûrû’l-âkıbe” şeklinde ifade edilmiştir (Dönmez, 1996:366).

Akitlerde en önemli husus tarafların, yapılan akit ile alakalı tüm konularda karşılıklı rıza göstererek anlaşmalarıdır. Örneğin taraflardan biri, bir koyun sürüsünün içerisinde dilediği koyunları alıp diğerlerini geride bırakmak üzere şart koşarak alış veriş yapsa bu akit garar/belirsizlik taşıdığı için fasit olur. Çünkü hangi koyunların alınıp hangilerinin geride bırakılacağı belirlenmemiştir. Bu durum taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet verecektir (Karakaya, 2019:158).

İnsanlar arasında nifaka sebep olacak aşırı belirsizlik taşıyan durumlardan kaçınılmalıdır. Ticaretin devam etmesi bir yana, garar sebebi ile ortaya çıkacak bozuşmalar büyük felaketlere yola açabilmektedir. Aşırı belirsizlik taşıyan akitlerin batıl oluşu, insanı ve toplumu koruma gayretidir diyebiliriz.

Katılım bankaları özelinde konu değerlendirildiğinde, bu bankalar içerisinde garar barındıran işlemlere taraf olmazlar. Bu kapsamda, garar unsurunun öne çıktığı sigortacılık ve türev işlemler gibi uygulamaları faizsiz finans esaslarına uygun olması kaydı ile gerçekleştirilebilirler.

1.2.6 Aldatmak Yasaktır

Kur'ân-ı Azimüşşan'da buyurulmaktadır ki:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka” (Nisâ, 4/29)

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!” (Mutaffifin, 83/1)

İslam ekonomisi aldatmayı da yasaklamıştır. Efendimiz (a.s.) gerek takriri gerek fiili olarak Müslümanların birbirlerine zulmetmemelerini ve birbirleriyle kardeş olduklarını vurgulamıştır. Hatta *“Bizi aldatan bizden değildir”* buyurarak aldatmanın tehlikesine dikkat çekmiştir. Öte yandan, dürüst ticaret ehlinin kıyamet günü şehitlerle beraber haşr olacağını bildirmiştir.

Hz. Peygamber (a.s.) üreticileri aldatmak suretiyle ellerindeki malı olması gereken fiyattan ucuza almaya çalışanları menetmiş ve bu sebeple üreticilerin pazara ulaşmadan evvel yolda karşılanmasını yasaklamıştır. Bu sayede üretici ve tüketici arasına girilmesini engelleyerek, fiyatların yükselmesinin önüne geçmiştir. Diğer bir yönden tüketicilerin ihtiyaçlarını da uygun bir şekilde karşılamalarına imkân sağlamıştır. Aldatılan tarafa, isterse akdi feshetme salahiyeti vermiştir (Aktepe, 2010:24).

Gerçek beyana dayanmayan ve fiktif işlemler katılım bankalarınca gerçekleştirilmez.

1.2.7 Fiyatlara Müdahale Etmemek

Rivayet edildiğine göre Efendimiz (a.s.) döneminde fiyatların yükselmesi sebebiyle bazı kişiler Hz. Peygamber'den (a.s) fiyatlara müdahale etmesini ve sınırlama getirmesini talep etmişlerdir. Ancak Peygamber (a.s.), fiyatları Allah Teâla'nın yükselttiğini ve Allah Teâla'nın huzuruna herhangi birine haksızlık etmeden ulaşmak istediğini bildirmiştir.

Zira piyasaya müdahale edilmek suretiyle fiyatlar düşürülse satıcılara, yükseltirse alıcılara zulmedilmesi durumu ortaya çıkabilir. Netice itibarıyla piyasaya dışarıdan bir müdahale olmamalı, fiyatları piyasa kendi koşulları belirlemelidir.

Ancak bir husus vardır ki, bu istisnadır. Mecelle kaidelerinden “Umumi zararı def için hususi zarar tercih olunur” gereğince devlet ihtiyaç duyulması halinde fiyatlara müdahale etme yetkisine sahiptir. İslam ihtikârcılığı (karaborsacılık) yasaklamış olduğundan bunun mücadele için devlet dilediği alanda fiyat sınırlaması uygulayabilir. Ancak bu tutum tüm piyasayı kapsayacak tarzda olmamalıdır (Aktepe, 2017:20).

1.2.8 İsrâf Etmemek ve Cimrilikten Kaçınmak

İsrâ suresi yirmi altıncı ayet-i kerime’de mealen “*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!*” buyurularak israf kesin bir dille yasaklanmıştır.

İnsan aşırılıktan kaçarak, itidal yolunu izlemelidir. Bu sebeple israf yasağı temel ilkelere biri olarak değerlendirilmiştir. Harcamada ve tüketimde itidalli davranmak savunulduğu gibi yetersiz harcamadan ve tüketimden de (cimrilik) kaçınılması savunulmuştur. Kapitalist üretim tarzı olan kitlevi üretimin sonucu olan kitlevi tüketim israfın başlıca nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

İslam iktisadı, tüketimi artırmaya yönelik bir üretim tarzını öngörmediği gibi talebi ve ihtiyaçları tahrik edecek üretim tarzını da öngörmez (Tabakoğlu, 2016:81).

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİNİN GÜÇLÜ AKTÖRÜ KATILIM BANKALARI

İslami finans endüstrisinde faaliyet gösteren aktörler içerisinde, katılım bankaları, mikro finans kurumları, çeşitli amaçlarla kurulmuş dernek ve vakıflardan bahsetmek mümkündür. İslami finansın temeli inanç esaslıdır. İnsan inanç durumundan ayrı olarak değerlendirildiğinde barınma, ulaşım, giyim ve beslenme gibi birçok hususta ihtiyaç sahibidir. İhtiyaçların karşılanması sahip olunan kaynaklar ile mümkündür. Her zaman sahip olunan kaynaklar, ihtiyaçları karşılamak noktasında yeterli ölçüde bulunmayabilir. Bu durum fon ihtiyacını meydana getirir. İnançlı insanların fon taleplerinin karşılanması noktasında İslami ilkeleri çalışma prensibi olarak kabul etmiş finans kurumlarına ihtiyaç vardır. Dini hassasiyetler sebebi ile İslami finans kuruluşlarını tercih edenler için bu kurumların artması ve ürün yelpazesinin genişlemesi istenen bir durumdur.

İslami finans kurumları doğrudan bir ihtiyacın ortadan kaldırılması yönelik ürün ve hizmet sunmayı amaçladığından dolayı genel manada düşünüldüğünde ekonomilerde önemli yere sahip olmalıdırlar. Fon arz edenler tarafından aktarılan fonların, reel ticarete aktarılması, doğrudan alım satıma konu edilmesi oldukça önemlidir. Aksi durum fonların verimsiz değerlendirilmesine yol açacaktır. İslam finans kurumları, reel ticareti destekleme fonksiyonu ile ekonomik kalkınmaya önemli ölçüde destek veren finans aktörleridir.

İslami prensipler çerçevesinde hizmet sunan aktörler içerisinde, gerek İslami finans endüstrisinde sahip olduğu işlem hacmi ile gerek kendisine duyulan güven duygusu ile İslami finans prensiplerine uygun faaliyet gösteren kurumların başında Katılım Bankaları gelmektedir. Katılım bankaları bahsinden önce banka tanımına, türlerine ve fonksiyonlarına değinmek faydalı olacaktır.

2.1. Banka Tanımı ve Türleri

Bankacılığın ortaya çıktığı dönemler ile günümüzdeki bankacılık uygulamaları arasında ciddi gelişmeler yaşanması sebebi ile tanımsal olarak farklılıklar bulunduğu görülmekle beraber genel kanı, “Banka” teriminin İtalyanca tezgâh, sıra ve banko

anlamlarına gelen “banco” kelimesinden türediği yönündedir (İbiş, Çatıkkaş ve Çelikdemir, 2018:59).

Gündoğdu (2014:31), bankaları; mevduat kabul etmek suretiyle toplanan fonları verimli bir şekilde kredi işlemlerine aktarmayı amaçlayan, bireylerin ve işletmelerin kredi, para ve sermaye konularındaki işlemleri gerçekleştiren ekonomik birimler olarak tanımlamıştır.

Yılmaz’a (2018:3) göre bankalar; tasarruf sahiplerinin belirli bir zaman diliminde tasarrufları sebebi ile biriktirdiği paraları kabul eden ve bu birikimleri kendi kârını hesaba katarak ihtiyaç duyanlara en verimli şekilde ileten, ekonomik faaliyetlere aracılık eden, çeşitli finansal hizmetler sunan işletmelerdir.

O halde, bankaları; fon arz edenlerle fon talep edenleri güven ortamında bir araya getiren, finansal aracılık ve hizmetler sunan, bu faaliyetleri sonucu kar elde etmeyi amaçlayan finansal kurumlar olarak tanımlayabiliriz.

2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda açıkça bir banka tanımı yapılmamakla beraber bankaların türleri ve faaliyet alanlarından bahsedilmektedir.

İlgili kanun bankaları üç ana başlık altında toplayarak, “Mevduat Bankası”, “Katılım Bankası” ve “Kalkınma ve Yatırım Bankası” olarak sınıflandırmıştır.

Kanunun 3. Maddesinde yapılan bu sınıflandırmada;

“Mevduat bankası: Bu Kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Katılım bankası: Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Kalkınma ve yatırım bankası: Bu Kanuna göre mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel

kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini, ...

İfade eder.”

Şeklinde tanımlama yapılmıştır.

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 4. Maddesinde banka faaliyetleri aşağıdaki belirtilmiştir.

“Bankalar, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilirler:

a) Mevduat kabulü.

b) Katılım fonu kabulü.

c) Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri.

d) Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri.

e) Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri.

f) Saklama hizmetleri.

g) Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri.

h) Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri.

i) Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri.

j) Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri.

k) Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri.

l) Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri.

m) Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri.

n) Yatırım danışmanlığı işlemleri.

o) Portföy işletmeciliği ve yönetimi.

p) Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı.

r) Faktöring ve forfaiting işlemleri.

s) Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık.

t) Finansal kiralama işlemleri.

u) Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri.

v) Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.

Mevduat bankaları birinci fıkranın (b) ve (t), katılım bankaları (a), kalkınma ve yatırım bankaları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen faaliyetleri gerçekleştiremezler.”

2.2. Bankanın Fonksiyonları

Bankalar, ekonomik faaliyetlerin genişlemesinde ve büyümesinde önemli katkılar sunarak finansal sistem içerisindeki paylarını gün geçtikçe artırmışlardır. Bu gelişim ve büyüme süreci, bankaların finansal sistem içerisinde fonksiyonlarının da artmasına sebep olmuştur. Bankaların fonksiyonlardan bazıları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Sucu, 2019:4).

1) Fon toplamak,

2) Fon kullanırmak,

- 3) Finansal işlemlere aracılık etmek,
- 4) Para politikası araçlarının etkin kullanımına katkı sağlamak,
- 5) Ödemeler sistemi işlevselliğinin geliştirilmek.

2.3. Katılım Bankalarına Duyulan İhtiyaç

Geleneksel Bankacılık sisteminin faiz temelli oluşu, faiz hassasiyeti bulunan zümreleri rahatsız etmiş ve alternatif bir faizsiz bankacılık sisteminin geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Dini hassasiyetleri sebebi ile faizsiz bir sistemin kurulması ihtiyacının yanında ekonomik, sosyal ve politik ihtiyaçlar da katılım bankalarının doğuşuna sebebiyet vermiştir.

Faize karşı bir duruş sergileyen İslami finans modeli dünyaya yeni bir iktisadi nizam getirme yolunda büyük bir fırsattır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde faizin ortaya çıkardığı tüm felaketlerin önüne geçmek isteyen her bir birey/kurum için, bu iktisadi modelin desteklenmesi elzemdir. Ayrıca bu sistem paradan para kazanmak yerine, emeği, üretimi ve gerçek ticari faaliyetlere dayalı bir ekonomiyi de beraberinde getirir.

İslami finans modelinin en tanınan kurumlarının başında ülkemizde kullanılan tabirle katılım bankaları gelmektedir.

Katılım bankalarının en temel görevi, kendilerine cari ve katılım hesapları vasıtasıyla tasarruflarını ileten müşterilerinden elde ettiği fonları faizsiz alanlarda değerlendirerek, kâr/zarar ortaklığı ilişkine girmesidir diyebiliriz. Katılım bankalarının bu fonksiyonu sayesinde dini hassasiyetleri sebebi ile tasarruflarını “yastık altında tutan” zümrelerin tasarruflarına ulaşmak mümkün olmuştur. Faizsiz bir sistem ile dini hassasiyeti olan zümreler hem tasarruflarını güven içerisinde saklamış hem de tasarruflarını yatırımlara dönüştürme imkânı bulmuştur.

Yine Katılım bankaları reel ticareti desteklemesi ve projelere kaynak sağlaması yönünden ekonomide önemli rol oynamaktadır. Faiz hassasiyetleri sebebi ile katılım bankalarını tercih eden kesimlerin tasarruflarının finansal sisteme girmesi, verimli bir şekilde ekonomiye kaynak oluşturması yönüyle ekonomik kalkınmaya destek sağlamaktadır (Aras, 2011:168).

Faizli sistem, elinde varlık bulunduranların varlıklarını emeksiz olarak artırması, zenginlerin daha da zenginleşmesi, fakirlerin daha da fakirleşmesine yol açmakta ve böylece sosyal sınıflar arasında uçurumlar meydana getirmektedir. Katılım bankaları bu yönüyle de sosyal yaşamın dengesinin sağlanabilmesi için ihtiyaç olmuştur.

Tüm ekonomilerde yerli ve yabancı tasarruf sahiplerinin yatırımlarına ihtiyaç vardır. İslam ülkelerindeki tasarruf sahiplerinin fonlarını çekmek ve yatırımlara dönüştürmek için İslami prensipler çerçevesinde faaliyet gösteren katılım bankalarının olması elzemdir (Tunç, 2016:174-175).

2.4. Katılım Bankacılığı Modeline Giden Serüven

Ülkemizde “Katılım Bankası” ismiyle anılan kuruluşlar, dünya literatüründe “Islamic Bank” veya “el-Benkü'l-İslâmi” adıyla bilinirler. İsimlerinden anlaşılacağı üzere söz konusu kuruluşlar İslâm hukuku çerçevesinde faaliyet göstermektedir (Aktepe, 2013:17).

Faizsiz borç verme uygulamalarının başlangıcının, Babil Hükümdarı Hammurabi dönemine (M.Ö. 2123-2081) kadar dayandığı ön görülmektedir. Borçlanma ilgili işlemlere yönelik düzenlemeler, “Hammurabi Kanunları”nın 100-107. bölümlerinde gösterilmiştir. Mabetlerde yürütülen bankacılık işlemlerine benzerlik gösteren uygulamalar, bu yerlerin tekelinden çıkıp ticaretle uğraşan birkaç varlıklı Yahudi ailenin eline geçmiştir. “Egibi” ve “Murashu” adındaki Yahudi iki ailenin büyük ölçüde faizsiz borç verdikleri kaydedilmektedir (Akin, 1986:110).

İslami prensiplerin hâkim olduğu iktisadi hayata dair düzenlemelerin ve uygulamaların, Hz. Peygamber’in (a.s.) yaşadığı dönem olan “Asr-ı Saadet” döneminde başladığını söylemek mümkündür (Bostan, 2021:22). Peygamber (a.s.) hali hazırda ticari hayatta bulunan İslam’a uygun olan uygulamaları kabul etti, olmayanları reddetti ya da tadil etti.

İslam topraklarında ilk bankacılık faaliyetlerinin cehbez ve sarraflar vasıtasıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sekizinci yüzyıl sonlarına ve ortalarına denk gelen Abbasi halifeleri Mansûr ve Hârûn Reşîd’in hilafetleri döneminden itibaren cehbezler çokça zikredilmiştir. Onuncu yüzyıla gelindiğinde cehbezler oldukça yaygınlaşmıştır (Yeniçeri, 1993:222).

Cehbezler bir tür banka gibi çalışıyor, mevduat kabul ediyor ve özellikle topladığı mevduatı devlete kredi olarak veriyorlardı. Hal böyle olunca da bankaların günümüzdeki en önemli iki işlevi olan mevduat toplama ve borç verme işlemlerini yerine getiriyorlardı. Sarraflar ise mevduat topluyor, karşılığında çek veriyorlardı ve genellikle tüccarlardan oluşan mevduat sahipleri bu çeklerle ödeme işlemleri gerçekleştiriyorlardı. İslam'ın ilk yüzyıllarında, paranın iletilmesini ve dolaşımını kolaylaştıran poliçe (süftece), çek (sakk) ve havale senetlerinin varlığından söz edilmekteydi (Tabakoğlu, 2016: 132).

Abbasiler döneminde ticaretin genişlemesiyle beraber sarrafların da faaliyetleri genişlemiş ve borç para vermeye, emaneten para kabul etmeye ve halkla darphane arasında aracı olmaya başlamışlardır. Ticari gereklilikler ve devletin nakit ihtiyacı sebebi ile bu oluşumlar birer banka gibi faaliyet göstermeye başladılar.

Osmanlı döneminde faaliyet gösteren Para Vakıflarından da bahsetmek gerekir. Paranın ve kullanım hakkının değil sadece gelirinin vakfedilmesi ile “Para Vakıfları” bir tür banka görevini yerine getiren kurumlardı. Milli bankacılık olarak görülebilecek ilk uygulamalar 1860'lı yıllarda “Memleket Sandıkları”dır. Bu sandıklar para vakıflarını örnek alarak sermayelerini, kullanılmayan araziler üzerinde faaliyet gerçekleştirilmesi ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirler üzerinden sağlamıştır. Ancak kullandırılan fonların geri dönüşlerinde yaşanan sıkıntılar bu sandıkları zora sokmuş, önce ismi “Menafî Sandıkları” olarak değişmiş daha sonra beklenen fayda sağlanamayınca 1888 yılında Ziraat Bankası'na dönüşmüştür.

Yine dünyada İslami bankacılık örneklerinden bahsederken Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın zikredilmesi gerekir. 1913 yılında kurulan bankanın dünyadaki ilk adında “İslam” kelimesini taşıyan banka olduğunu söylemek mümkündür (TKBB, 2021:65-66).

Ancak günümüzde uygulamalara benzer bir iktisadi modelden yani İslam iktisadından söz edilmesi 1945 sonrasına denk gelmektedir. 1947 yılında Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ardından, bölgede yaşayan Müslüman aydınlar İslami prensiplerden hangi konularda nasıl faydalanacaklarını düşünmüş ve İslam ekonomisi alanında çalışmalar ortaya koymuştur. Hint'li Müslüman aydınların teorik çerçevede ortaya koyduğu bu çalışmalar, 1963-1966 yıllarında Mısır'da Prof. Ahmet Neccâr

tarafından kurulan ilk faizsiz banka modeli, ilk alternatif deneme olarak tarihe geçmiştir (TKBB, 2009:83).

1970’li yılların başında petrol fiyatlarında yaşanan yükselişler, Arap devletlerin gelirlerini ciddi oranda artırmış ve bu gelirlerin yatırımlar vasıtasıyla nemalandırılması fikri faizsiz bankacılık kurumlarının temelini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Mısır’da 1971 yılında “Nasır Sosyal Bankası”nın kurulduğu görülmektedir.

Yine 1970’lerde içlerinde Türkiye’nin de yer aldığı İslam Konferansı Teşkilatı toplantısında, İslam Kalkınma Bankası’nın kurulmasına karar verilmiştir. Suudi Arabistan’ın Cidde kentinde 1974 yılında kurularak 1975 yılında faaliyete geçen İslam Kalkınma Bankası; halen faaliyetlerine devam eden faizsiz banka modelinin ilkidir. Bu kararı “Dubai İslam Bankası, Mısır Faysal İslam Bankası, Kuveyt Finance House, Bahreyn İslam Bankası, Ürdün İslam Bankası, Sudan İslam Bankası, Milletlerarası İslam Kalkınma Bankası ve Katar İslam Bankası” takip etmiştir.

Uluslararası finans kurumlarının ilgisini çeken katılım bankacılığı modeli, Müslümanların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde faaliyet göstermesiyle alanın büyüdüğü görülmektedir (Uysal, 2019:40).

Ülkemizde katılım bankacılığı faaliyetlerinin temeli, Özel Finans Kurumları’nın kurulması, faaliyetleri ve tasfiyelerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile atılmıştır. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 25 Şubat 1984 tarihinde ve T.C. Merkez Bankası tarafından 21 Mart 1984 tarihinde yayımlanan tebliğler ile sistemin ayrıntıları düzenlenmiş olup devam eden tebliğler ile sistemin hukuki alt yapısı kuvvetlendirilmiştir (Türkmenoğlu, 2007: 28).

1 Kasım 2005 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile “Katılım Bankaları” bugünkü statüsüne kavuşmuştur.

“Uzun yıllar Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmış olan Ekrem Pakdemirli Özel Finans Kuruluşları’nın kurulma sürecini şöyle anlatmaktadır; *‘Rahmetli Özal’la 1964 yılında İngiltere’de tanıştık. O zaman Keban Barajı’nın finansmanı için gidip gelmekteydi. Küçük kardeşiyle beraber bir apartmanı paylaşıyor idik, oradan tanışmamız oldu. Ve*

hep konuşmalarımızda bu ülkede, yani Türkiye’de, inanç saikiyle ekonomiye kazandırılmamış olan fonların varlığını ve bu fonların da bayağı büyük meblağa ulaştığını tartışırdık. Bunları nasıl ekonomiye kazandırırız diye fikir jimnastiğinde bulunurduk. Sonra öyle oldu ki Rahmetli Özal üst yönetimde sözü geçen bir noktaya geldiğinde o günlerin tartışmalarının kafamızda bırakmış olduğu izler, tortular çerçevesinde de yine bu fonları nasıl ekonomiye kazandırabiliriz düşüncesiyle bazı düzenlemeler yapma durumunda olduk. 1980’de mesela kâr ortaklığı senetlerini çıkarabilme imkânını getirdik bankalara. Baktık ki bu bir miktar revaç buldu, ondan sonra ne yapabiliriz, daha önce işte İngiltere’de beraber olduğumuz dönemlerde incelediğimiz müesseselerden esinlenerek, Türkiye’de de faiz değil, onun yerine kâr-zarar paylaşımı üzerine müesseseler kurabileceğimizi, bunların da finans çevrelerinde özel bir yeri olabileceğini düşündük ve adına da özel finans kurumu dedik. Yani aslında özelliği finans pencerelerinden birkaçını kullanması, diğerlerini kullanmaması; ama Bankalar Kanunu buna müsaade etmiyor idi veya en azından Bankalar Kanunu’nda buna bir çıkış yolu yok idi. Bir kararname ile bu işi düzenleyebileceğimizi düşünüyor idik. 1983’te de iktidar olunca Anavatan Partisi tek başına, bu düşüncelerini hayata geçirebildi. Özel finans kurumları, bildiğimiz gibi, bankaların aksine mevduata sabit bir gelir, yani faiz vermeyen, değişken bir kâr payı(veya zararı da tabi ihtiva ediyor) veren kurumlardır. Onun için bu kurumlara özel finans kurumu dedik. O isim de tuttu, yani kararnamedeki isim de tuttu.” (Çalık, 2011:64-65).

İlk kurulan Özel Finans Kurumları’nın sermaye yapılarına bakıldığında ağırlığının Körfez sermayesi olduğu görülmektedir. 1984 yılında ilk Özel Finans Kurumu olan Albaraka Türk faaliyete geçmiştir. 1985 yılında Faisal Finans Kurumu, 1989 yılında ise Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu kurulmuştur. Yerli sermaye olarak 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996 Asya Finans faaliyetlerine başlamıştır. Anadolu Finans ve Faisal Finans 2005 yılında “Türkiye Finans Katılım Bankası” olarak birleşmiştir. 2001 yılında İhlas Finans’ın, 2016 yılında ise Asya Finans’ın (Bank Asya) faaliyet izinleri iptal edilmiştir (Gündoğdu, 2021:135).

Kuruluşlarından itibaren on beş yıl boyunca Özel Finans Kurumları isimlerinin Banka olarak anılmaması ve bu sebeple tanınmamalarından dolayı yurt dışındaki işlemlerini gerçekleştirmekte oldukça sorun yaşadılar. Yaşanan bu durum yeni bir isim

gerekliliğini ortaya koymuş ve Özel Finans Kurumları “Katılım Bankaları” olarak isimlendirilmiştir (TKBB:2021:28).

Tablo 2.1 Katılım Finans Sisteminin Ülkemizdeki Gelişimi	
Yıl	Faaliyet
1983	Özel Finans Kurumları (ÖFK), 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında faaliyet izni aldı.
1984	İlk Özel Finans Kurumu olarak Albaraka Türk Özel Finans Kurumu kuruldu.
1985	Faisal Finans Kurumu kurulmuş olup Albaraka Türk Özel Finans Kurumuyla aynı yıl faaliyet izni aldı.
1989	Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu sektöre dâhil oldu
1991	Anadolu Özel Finans Kurumu sektöre dâhil oldu.
1995	İhlas Finans Kurumu ve Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı kuruldu.
1996	Asya Özel Finans Kurumu sektöre dâhil oldu.
1999	4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına Özel Finans Kurumları dâhil edildi.
2000	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kuruldu.
2001	BDDK tarafından İhlas Finans Kurumu’nun faaliyetleri durdurularak bankacılık ruhsatı iptal edildi. Faisal Finans Kurumu faaliyetlerine Family Finans olarak devam etti. Özel Finans Kurumları Birliği oluşturuldu.
2002	Kuveyt Türk, Bahreyn’de ilk yurt dışı şubesini hizmete açtı. Özel Finans Kurumları Birliği uhdesinde Güvence Fonu kuruldu.
2003	Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı tasfiye edildi, mal varlıkları Özel Finans Kurumları Birliği’ne devredildi.
2005	Özel Finans Kurumu unvanı Katılım Bankası olarak, Özel Finans Kurumları Birliği unvanı da Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değiştirildi.
2005	Anadolu Finans ve Family Finans birleşti ve faaliyetlerine Türkiye Finans olarak devam etmeye başladı. Özel Finans Kurumları Birliği uhdesinde kurulan Güvence Fonu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredildi.
2006	Bank Asya Katılım Bankası’nın halka arzı gerçekleştirildi. TKBB’nin Statüsü Resmi Gazete’de yayımlanarak belirlendi.
2007	Albaraka Türk Katılım Bankası’nın halka arzı gerçekleştirildi.
2008	The National Commercial Bank (NCB) tarafından Türkiye Finans Katılım Bankası’nın yüzde 60’lık hissesi satın alındı.
2009	İslami prensipleri göre faaliyet gösteren ilk sigorta şirketi Neova kuruldu.

2011	İlk özel sektör kira sertifikası ihracı Kuveyt Türk Katılım Bankası tarafından gerçekleştirildi. Katılım bankacılığı prensiplerine uygun olarak işlem gören hisse senetlerinden oluşan Katılım Endeksi kuruldu.
2012	İlk kamu kira sertifikası ihracı Hazine Müsteşarlığı tarafından gerçekleştirildi. Albaraka Türk Katılım Bankası'nın ilk yurtdışı şubesi Erbil'de faaliyete başladı.
2013	İlk faizsiz emeklilik şirketi olarak Albaraka Türk Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Katılım Bankası işbirliği ile Katılım Emeklilik kuruldu.
2014	Katılım Endeksine Dayalı Borsa Yatırım Fonu kuruldu.
2015	İlk kamu katılım bankası Ziraat Katılım kuruldu. KT Portföy ve Albaraka Portföy kuruldu.
2015	Türkiye Katılım Bankacılığı 2015-2025 Strateji Belgesi yayınlandı. Kuveyt Türk Katılım Bankası, Almanya'da İslami bankacılık prensiplerine uygun olarak faaliyet gösterecek KT Bank AG'yi kurdu.
2016	Bank Asya yönetimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu kuruldu.
2017	Bank Asya'nın faaliyet izni kaldırıldı. Vakıf Katılım Bankası kuruldu.
2018	Public Private Partnership projelerinin finansmanı amacıyla Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile İslam Kalkınma Bankası arasında iş birliği anlaşması imzalandı.
2019	Türkiye Katılım Bankaları Birliği uhdesinde TKBB Danışma Kurulu kuruldu.
2019	Üçüncü kamu katılım bankası Emlak Katılım faaliyete geçmiştir.
2019	Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlar Tebliği yayımlandı
2021	Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları Kapsamında Müşterilerin ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ

Kaynak: (TKBB, 2021)

2.5. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Ülkemizde üçü kamu, üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Kamu sermayeli katılım bankaları; Ziraat Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ve Emlak Katılım Bankası A.Ş.'dir. Özel sermayeli katılım bankaları; Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.'dir.

2.5.1. Kamu Sermayeli Katılım Bankaları

Tablo 2.2			
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	2015		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeği Payı	Para Birimi	Sermayedeği Payı (%)
Ziraat Bankası A.Ş.	2.649.999.996	TRY	99,99
Türkiye Sigorta A.Ş.	1	TRY	
Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.	1	TRY	
Ziraat Teknoloji A.Ş.	1	TRY	
Ziraat Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	1	TRY	
TOPLAM	2.650.000.000	TRY	100

Kaynak: KAP, 2022

Tablo 2.3			
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	2016		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeği Payı	Para Birimi	Sermayedeği Payı (%)
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü	9.538.650.000	TRY	99
Beyazid Han-ı Sani(II. Beyazıt) Vakfı	24.087.500	TRY	0,25
Mahmud Han-ı Evvel Bin Mustafa Han(I. Mahmut) Vakfı	24.087.500	TRY	0,25
Mahmud Han-ı Sani Bin Abdülhamid Han-ı Evvel(II. Mahmut) Vakfı	24.087.500	TRY	0,25
Murad Paşa Bin Abdusselam(Murat Paşa) Vakfı	24.087.500	TRY	0,25
TOPLAM	9.635.000.000	TRY	100

Kaynak: KAP, 2022

Tablo 2.4			
Emlak Katılım Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	1926 (Emlak ve Eytam Bankası Adıyla); 2018		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeki Payı	Para Birimi	Sermayedeki Payı (%)
Hazine ve Maliye Bakanlığı	1.026.915.415,21	TRY	99,99
TOPLAM	1.026.915.499,16	TRY	100

Kaynak: KAP, 2022

2.5.2. Özel Sermayeli Katılım Bankaları

Tablo 2.5			
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	1984		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeki Payı	Para Birimi	Sermayedeki Payı (%)
Al Baraka Group B.S.C.	1.127.275.092,57	TRY	45,09
Cengiz Avcı	237.931.000,73	TRY	9,52
Dallah Al Baraka Holding Co B.S.C. (C)	207.585.000	TRY	8,3
İslam Kalkınma Bankası	196.038.269,08	TRY	7,84
Diğer	731.170.637,62	TRY	29,25
TOPLAM	2.500.000.000	TRY	100

Kaynak: KAP, 2022

Tablo 2.6			
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	1989		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeki Payı	Para Birimi	Sermayedeki Payı (%)
Kuveyt Finans Kurumu	2.863.098.149	TRY	62,2
T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut Vakıfları	861.086.145	TRY	18,7
İslam Kalkınma Bankası	414.000.000	TRY	9
Wafra Intertational Investment Company	414.000.000	TRY	9
Diğer	47.815.706	TRY	1,1
TOPLAM	4.600.000.000	TRY	100

Kaynak: KAP, 2022

Tablo 2.7			
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.			
Kuruluş Yılı	1991 (Anadolu Finans adıyla); 2005		
Ortaklık Yapısı			
Ortağın Adı-Soyadı/Ticaret Unvanı	Sermayedeki Payı	Para Birimi	Sermayedeki Payı (%)
Saudi National Bank	1.742.676.447	TRY	67,03
Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.	274.838.187	TRY	10,57
Diğer	582.485.366	TRY	22,4
TOPLAM	2.600.000.000	TRY	100

Kaynak: TKFB, 2022

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA FAİZSİZ BANKACILIK İLKE VE STANDARTLARINA UYUM FAALİYETLERİ

Katılım bankaları ile konvansiyonel bankaların maruz kalabileceği birçok ortak risk bulunmaktadır. Ancak katılım bankaları, temellerini oluşturan şer’i prensiplere uyma açısından konvansiyonel bankalardan farklı bir risk ile de karşı karşıyadır.

İslami finans kurumları, sunmuş oldukları ürün ve hizmetler ile uygulamalarını İslami prensiplere uygunluğunu şer’i yönetim sistemleri ile sağlamayı amaçlar. Bu risk “İslam Hukukuna Uyumsuzluk Riski” olarak da adlandırılabilir. Şer’i uyumsuzluk riski, İslami finans kurumlarının itibarına zarar vermesinin yanında ciddi mali kayıplara yol açabilecek niteliktedir. Bu risk dışında kalan birçok risk türleri sayısal veriler ile öngörülebilirken şer’i uyumsuzluk riskini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir formül ya da model bulunmamaktadır (Güney, 2015:48).

2019 yılında yayımlanan Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ öncesinde katılım bankaları uyumsuzluk riskini en asgari seviyeye indirmek hatta ortadan kaldırmak için kendi bünyelerinde kendi istekleri ile bugünkü uyum yapılarına benzer, danışma kurulu/komitesi şeklinde yapıyı oluşturmuşlardır. Tebliğ ile beraber bu yapılar zorunlu hale getirilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde dünyada ve Türkiye’deki faizsiz bankacılık alanına yönelik çalışmalar yürüten, standart oluşturan ve yayımlayan ulusal ve uluslararası kurumlara ilişkin bilgiler verilecektir. Türkiye’de bu alana yönelik tesis edilen yapılardan, çalışma esaslarından ve görevlerinden bahsedilecektir. Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ öncesindeki ve sonrasındaki Danışma Kurulu/Komitesi faaliyetleri bankalarca yayımlanan yıllık faaliyet raporları üzerinden ortaya konulmaya çalışılacak ve elde edilen veriler ile bir değerlendirme ortaya konulacak. Derinlemesine mülakat yöntemi ile katılım bankalarının şer’i uyum ve iç denetim birimlerinde çalışan kişiler ile mülakat yapılmış, teverruk işleminin uyumlaştırılmasına yönelik örnek kontrol noktaları oluşturulmuştur.

3.1. Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına İlişkin Düzenlemeler Oluşturan Kurumlar

Katılım bankacılığı modelinde faizsiz finans çalışmalarına yönelik İslami esaslar kapsamında karar alma süreçleri dünyada “Sharia Board” olarak anılan ülkemizde ise Danışma Kurulu/Komitesi olarak adlandırılan fetva mekanizmaları tarafından sağlanır. Şöyle ki, katılım bankaları faizsiz finansman modellerini danışma kurulu/danışma komitesi tarafından uygunluğu verilen ve ilgili faaliyetin meşruluğuna yönelik fetva ile işletirler.

Dünya uygulamasında üçlü bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, uluslararası standart ve düzenleme oluşturan yapılar, ulusal veya merkezi olarak adlandırılabilen standart ve düzenleme oluşturan yapılar ve kurumların kendi bünyelerinde oluşturdukları fetva/uygunluk yapılarıdır (Dinç, 2016:84).

3.1.1. Faizsiz Bankacılık Alanında Düzenleme/Standart Oluşturan Uluslararası Kurumlar

3.1.1.1. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI)

Faizsiz bankalar ve finans kuruluşlarınca 26 Şubat 1990’da Cezayir’de gerçekleştirilen bir toplantıda; İslami prensipler çerçevesinde muhasebe, denetim, yönetim ve etik alanlarında standartlar hazırlamak ve geliştirmek amacıyla İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşlar Finansal Muhasebe Organizasyonu (Financial Accounting Organization for Islamic Banking and Financial Institution – FAOIBFI) adıyla kâr amacı gütmeyen uluslararası ve özerk bir kurumun oluşturulması kararlaştırılmıştır. Kurucularından olan İslam Kalkınma Bankası öncülüğünde Bahreyn’in Manama kentinde 27 Mart 1991’de faaliyete başlamıştır. 1993 yılında ilk standardını yayımlamıştır. Kurum adı İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) olarak değiştirilmiştir (Yatbaz, 2020:99).

Kurum, İslami finans endüstrisi için standartlar geliştirir ve yayımlar. İslami prensipler çerçevesinde muhasebe, denetim, etik, kurumsal yönetim alanlarında toplam 100 adet standart yayımlamıştır. 45’ten fazla ülkenin merkez bankaları, düzenleyici otoriteler, finans kurumları, muhasebe ve denetim firmaları ile hukuk firmaları

tarafından desteklenmektedir. Standartları İslami finans kurumları tarafından takip edilmekte ve kullanılmaktadır.

AAOIFI, uluslararası düzeyde İslami finans uygulamalarının ve finansal raporlamaların İslam hukukuna uygun olarak standardize edilmesi ve uyumlaştırılmasını misyon edinmiştir (AAOIFI, 2021).

3.1.1.2. İslami Finansal Hizmetler Kurumu (IFSB)

Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bulunan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), 3 Kasım 2002 tarihinde resmi olarak kurulmuş ve 10 Mart 2003 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. İslami prensipler çerçevesinde bankacılık, sigortacılık ve sermaye piyasası alanlarının sağlamlığını ve istikrarını sağlamayı amaçlamaktadır. IFSB, yeni veya mevcut uluslararası standartları Şer'i ilkelere uygun hale getirerek ihtiyatlı ve şeffaf bir İslami finans endüstrisinin gelişimini teşvik eder.

Haziran 2021 itibariyle, IFSB'nin 187 üyesi, 57 yargı alanında faaliyet gösteren 81 düzenleyici ve denetleyici otorite, 10 uluslararası hükümetler arası kuruluş ve 96 piyasa aktöründen (finansal kurumlar, profesyonel firmalar, endüstri birlikleri ve borsalar) oluşmaktadır.

IFSB' ye ev sahipliği yapan Malezya, 2002 yılında İslami Finansal Hizmetler Kurulu Yasası olarak bilinen bir yasa çıkarmıştır (IFSB, 2021).

3.1.1.3. Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM)

IIFM, İslami finans endüstrisine İslami prensiplerle uyumlu ürünlerin ve finansal sözleşmelerin standardizasyonuna odaklanan küresel bir standart belirleme organıdır.

Bahreyn Krallığı'nın 2002 yılı 23 sayılı Kraliyet Kararnamesi uyarınca; Bahreyn, Endonezya, Malezya, Sudan ve Bruney Merkez Bankaları ile İslam Kalkınma Bankası'nın ortak çabaları ile tarafsız ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak kurulmuş olup Bahreyn Merkez Bankası (CBB) bünyesinde faaliyet göstermektedir.

IIFM Yönetim Kurulu, kurucu ve daimi üyelerin yanı sıra, çeşitli ülkelerin devlet kurumları ve İslami finans alanında faaliyet gösteren bir dizi kuruluş tarafından da desteklenmektedir (IIFM, 2021).

3.1.2. Faizsiz Bankacılık Alanında Düzenleme/Standart Oluşturan Ulusal Kurumlar

3.1.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Türkiye’de bankalar, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmadan önce Maliye Bakanlığı’na bağlı olan Yeminli Murakıpları Kurulu’na denetime tabi tutuluyor, denetim sonucu hazırlanan raporlar Hazine Müşteşarı’nın bağlı bulunduğu bakanlıkça değerlendiriliyor ve gerekli önlemler böylelikle alınıyordu. Siyasi bir takım sebepler, alınması gereken önlemleri geciktiriyor veya hiç alınmamasına neden oluyordu. Bu durum sorunlu bankaların da bankacılık sistemi içerisinde faaliyetlerine devam etmesine zemin oluşturuyordu. Alınması gereken önlemlerin veya yaptırımların istenilen düzeyde olmaması sistemin zayıflamasına ve krizlerde ilave ekonomik sorunlar çıkmasına yol açıyordu.

Kuruluşunda, yaşanan ekonomik krizlerde kritik ve önemli bir yere sahip olan bankacılık sisteminin sorunlarını çözüme kavuşturacak bağımsız bir yapıya duyulan ihtiyaç ve bu konuda İnternational Monetary Found (İMF)’un talebi etkili de olmuştur. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türk bankacılık sistemine ilişkin düzenleme ve denetleme yetkisi bulunan kamu kurumudur. 18.06.1999 tarih ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kurulmuştur (Akyazan, 2006:146).

Kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahiptir. Kurumun merkezi İstanbul’dadır. Kurum, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile Başkanlıktan oluşur. Kurum, Bankacılık Kanunu ve mevzuatla kendisine verilen düzenleme ve denetlemeyle ilgili görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Kurumun kararları yerindelik denetimine tâbi tutulamaz. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi Kurumun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 82).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun Faaliyet Amacı

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili diğer mevzuatla belirlenen görev ve yetkileri kapsamında düzenleme ve denetleme yetkisi bulunan kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetleri sağlam ve güvenli şekilde yürütmesini, kredi sisteminin etkin şekilde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasını sağlamak ve

böylelikle finansal piyasaların gelişmesine ve finansal istikrara katkıda bulunmaktadır (BDDK, 2021).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun Görev ve Yetkileri

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, “*Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Teşkilat Yönetmeliği*”nin beşinci maddesinde belirtildiği üzere;

“Kurum, Kanun ve ilgili diğer mevzuatın verdiği yetkiler çerçevesinde;

a) Tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak ve uygulamak,

b) Kuruluşların ilgili mevzuatta öngörüldüğü şekilde; kuruluş, yetkilendirme ve faaliyetlerini düzenlemek, denetlemek, izlemek ve ilgili mevzuatın bu Kuruluşlarca uygulanmasını sağlamak,

c) Yurt içi ve yurt dışı muadil kurumların katıldığı uluslararası finansal, iktisadî ve meslekî teşekküllere üye olmak, görev alanına giren hususlarda yabancı ülkelerin yetkili mercileri ile mutabakat zaptı imzalamak,

ç) Finansal hizmetler sektörünün geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlemek,

d) Kanununun 99 uncu maddesi uyarınca oluşturulan Finansal Sektör Komisyonunun sekreteryaya hizmetlerini yürütmek,

e) Kanununun 100 üncü maddesi uyarınca oluşturulan Eşgüdüm Komitesinin sekreteryaya hizmetlerini yürütmek,

f) Görevleri ile ilgili konularda bakanlıklar dâhil ilgili resmî ve özel kuruluşlar ile kişilerden gizli dahi olsa her türlü bilgi ve belgeyi görevlendireceği personel vasıtasıyla veya yazışma yapmak suretiyle istemek ya da yerinde görmek,

g) Görev alanına giren konularda araştırma yapmak, yaptırmak, bunları ve Kurum dışında yapılan araştırmalardan uygun görülecekleri yayınlamak, kuruluşların performanslarına ilişkin olarak toplulaştırılmış bazda süreli raporlar hazırlamak,

ğ) Kanunla ve ilgili diğer mevzuatla verilen diğer görevleri yapmak,”

ile görevli ve yetkilidir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun Görev ve Yetkileri

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Kurumun karar organıdır. Kurul; biri başkan, biri ikinci başkan olmak üzere yedi üyeden oluşur. Kurul Başkanı Kurumun da başkanıdır(5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 82).

Kurulun görev ve yetkileri “*Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Teşkilat Yönetmeliği*” nin yedinci maddesinde aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

“Kurul, Kanun ve ilgili diğer mevzuatla kendi görev ve yetkisine verilmiş konuların tümünde en üst düzeyde görüşme ve karar alma yetkisine sahiptir. Kurul ayrıca aşağıdaki görevleri yapar ve yetkileri kullanır.

a) *Düzenlemek ve denetlemekle görevli olduğu sektör veya alanla ilgili uluslararası ilke ve standartlarla uyumlu ikincil düzenlemeleri yapmak ve kararlar almak,*

b) *Kurumun stratejik planını, performans ölçütlerini, amaç ve hedeflerini, hizmet kalite standartlarını belirlemek, insan kaynakları ve çalışma politikalarını oluşturmak,*

c) *Kurumun stratejik planı ile amaç ve hedeflerine uygun olarak hazırlanan bütçe teklifini görüşmek ve karara bağlamak,*

ç) *Kurumun performansını ve malî durumunu gösteren raporları onaylamak,*

d) *Başkanın önerisi üzerine, başkan yardımcıları ve daire başkanlarını atamak,*

e) *İkinci Başkanın da bulunmadığı hallerde Kuruma ve Kurul görüşmelerine başkanlık edecek üyeyi seçmek,*

f) *Taşınmaz alımı, satımı ve kiralanması konularındaki önerileri görüşüp karara bağlamak,*

g) *Kanun ve ilgili diğer mevzuat uyarınca kuruluşların mensupları ve ilgili kişiler hakkında adli ceza uygulanması için suç duyurusunda bulunulmasına ve/veya bu kuruluşlar ve ilgili kişiler hakkında Kanun, 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi*

Kartları Kanunu, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu ve 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanunda öngörülen idarî para cezalarının uygulanmasına karar vermek,

ğ) Kanunun ekinde yer alan (I) sayılı cetveldeki toplam kadro sayısı geçilmemek ve mevcut kadro unvanları veya 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname eki cetvellerde yer alan kadro unvanlarıyla sınırlı olmak kaydıyla, kadro, sınıf, unvan ve derece değişikliklerine ilişkin usûl ve esasları belirlemek,

h) Kurumun kadro karşılığı sözleşmeli personelinin ücretleri, diğer malî ve sosyal hakları ile Kurum personeline verilecek fazla mesai ücreti ve performansa dayalı ödüle ilişkin usûl ve esasları belirlemek,

ı) Kurumun iç denetimine ilişkin usûl ve esasları belirlemek,

i) Kanunla ve ilgili mevzuatla verilen diğer görevleri yapmak.”

Faizsiz Bankacılık Alanında Yaptığı Düzenlemeler

Faizsiz Bankacılık özelinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından düzenlenen iki adet tebliğ bulunmaktadır. Bunlar; 2019 yılında yürürlüğe giren “Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ” ve 2021 yılında yürürlüğe giren “Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartları Kapsamında Müşterilerin Ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Tebliğ”dir. Ancak doğrudan faizsiz finans alanı özelinde yürürlüğe girmemiş olsa da faizsiz finans alanını kapsayan ve son derece önemli olan “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik” ten bahsetmemiz gerekir. Yukarı zikredilen düzenlemelerin amaçlarına ilişkin kısaca bilgi verelim.

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik, en basit haliyle “bankalarca verilen kredilere ilişkin usul ve esasları düzenlemek” olarak söylemek mümkündür. Ancak faizsiz bankacılık özelinde ele alındığında, katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri belirlenmiş, kalkınma ve yatırım bankaları için faizsiz yöntemlerle sağlamış oldukları kaynaklarla sınırlı olmak üzere müşterilerine katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerine dayalı olarak finansman sağlayabileceği belirtilmiştir.

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik Madde 19’da aşağıdaki fon kullandırma yöntemleri belirlenmiştir.

“a) Satım yöntemleri: Finansman sağlama amacıyla müşterinin ihtiyaç duyduğu her türlü maddi ve gayri maddi mallar ile hakların, bedeli satıcıya ödenerek tedarik edilmesi işlemidir. Satım yöntemleri; kâr beyanı ile satım (murabaha), kârsız satım (tevliye), pazarlık usulüyle satım (müsaveme), peşin ödemeli satım (selem), açık hesaplı satım (isticrar), kâr beyanı ile emtia satımı (teverruk) ve eser sözleşmesi (istisna) türlerinden oluşur.

b) Kiralama yöntemleri: Finansman sağlama amacıyla, tüketilmeden kullanılabilen bir varlığın menfaatinin devri veya bir hizmetin sunulması işlemidir. Kiralama yöntemleri; adi kiralama, finansal kiralama, faaliyet kiralaması, ürün kiralaması, işgücü kiralaması ve hizmet kiralaması türlerinden oluşur.

c) Ortaklık yöntemleri: Gerçek veya tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden, belirli bir faaliyetinden veya belirli bir malın mülkiyetinin edinilmesinden doğacak kâr ve zarara katılmak üzere finansman sağlama amacıyla müşterilerle ortaklık kurulması işlemidir. Ortaklık yöntemleri; emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kâr-zarar ortaklığı (müşareke), yatırım ortaklığı (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı, zirai ortaklıklar türlerinden oluşur.

ç) Vekâlet yöntemleri: Müşteri ile imzalanan vekâlet sözleşmesi kapsamında kârın tamamı veya önceden belirlenmiş belirli bir kısmı ile zararı bankaya ait olmak üzere, gelir getirici bir faaliyeti için finansman sağlama amacıyla müşterinin vekil olarak yetkilendirilmesi işlemidir. Vekâlet yöntemleri, adi vekâlet ve yatırım vekâleti türlerinden oluşur.

d) Diğer yöntemler: Karşılıksız ödünç (karz-ı hasen), kefalet, garanti, vaat, ödül vaadi (cuâle) türleri ile Kurulca belirlenecek diğer yöntemlerden oluşur.”

Bahsi geçen yönetmelikte, katılım bankalarının gelir elde etmek amacıyla doğrudan nakit finansman sağlayamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’ndan uygun görüş alınarak, yukarıda bahsi geçen finansman yöntemlerine ilişkin standartların “Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından belirlenir” ifadesi bulunmaktadır.

Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ, katılım bankaları ile Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik kapsamında müşterilerine finansman sağlayan kalkınma ve yatırım bankalarının faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygun şekilde faaliyet göstermek üzere oluşturacakları yapı ve süreçlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. İlgili tebliğ ile Danışma Kurulu ve Danışma Komitesi ayırımının net olarak belirtildiği, Danışma Komitesi'nin bağımsız bir yapıda organize olması gerektiği, komite üyelerinin haiz olması gereken şartların belirlendiği, faizsiz bankacılık denetimlerinin yapılma zorunluluğu ve raporlanmasına dair hususları, danışma komitesinin sekretaryalığı görevini ve bu görevi yürütecek personele ilişkin şartların belirlenmesi gibi faizsiz finans alanı için önemli kurallar belirlenmiştir.

Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartları Kapsamında Müşterilerin ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, katılım bankaları ile Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik kapsamında finansman sağlayan kalkınma ve yatırım bankalarının faizsiz finans sisteminin işleyişi ve finansal ürünler hakkında müşterilerin ve kamuoyunun daha fazla bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla faizsiz finans sistemine ilişkin farkındalığın artırılması ve faizsiz finans sisteminin ülkemiz finans sistemindeki yerinin güçlendirilmesi adına ilgili tebliğ BDDK tarafından 30/11/2021 tarihli ve 31675 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Tebliğ'de, ilgili bankaların müşterilerini ve kamuoyunu faizsiz bankacılık ilke ve standartları kapsamında bilgilendirmelerine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Böylece, müşteriler ve kamuoyu nezdinde şeffaflığın tesisine yönelik standartlar belirlenmiş olup müşterilerin bilgilendirilmesine ilişkin genel ilkeler, müşteri bilgilendirme formunun içeriği, teslimi ve saklanması ilişkin esaslar, fon kullandırım işlemlerine ilişkin bilgilendirme, katılım fonu müşterilerinin bilgilendirilmesine ilişkin hususlar belirlenmiştir. Asgari yılda bir kez müşteri anketi yapılması zorunlu kılınmıştır. Kamuoyunun aydınlatılmasına yönelik açıklanması zorunlu bilgiler belirtilmiştir.

3.1.2.2. Kamu Gözetimi Kurumu (KGK)

Kamu Gözetimi Kurumu, 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 2 Kasım 2011 tarihinde kamu gözetim alanında uluslararası gelişmelerin gereği olarak Türk Ticaret Kanunu uyarınca öngörülen bağımsız denetim alanını düzenlemek üzere kurulmuş Hazine ve Maliye Bakanlığıyla ilişkili, idari özerkliğe sahip bir Üst Kuruldur.

KGK'nun temel amacı, yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını korumak ile doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamaktır.

Bu doğrultuda basta halka açık şirketler, borçlanma araçları ihraç eden şirketler, bankalar, sigorta şirketleri olmak üzere bağımsız denetime tabi olmaya ilişkin cari limitlere göre Türkiye'nin en büyük 10.000 işletmesinin bağımsız denetim süreçlerini incelemek ve gözetmek için kurulmuştur.

Görevleri arasında, bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek, bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak ve böylece bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) oluşturmak ve yayımlamak ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarını (TDS) oluşturmak ve yayımlamak bulunmaktadır (KGK, 2021).

KGK, faizsiz finans alanında hem Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) hem de Faizsiz Finans Denetim Standartlarını (FFDS) oluşturmuştur.

3.1.2.3. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Bankacılık Kanunu'nun ilgili hükmünce kurulmuş kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olup yönetim merkezi İstanbul'dadır. 2001 yılında "Özel Finans Kurumları Birliği" olarak kurulmuş olup 2005 yılında bugünkü adını almıştır. Türkiye'de faaliyetine devam eden üçü özel, üçü kamu olmak üzere altı katılım bankası da meslek kuruluşunun üyesidir.

TKBB'nin amacı, serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde bankacılık düzenlemeleri ile ilke ve kuralları doğrultusunda katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir (TKBB, 2021).

Birlik, faizsiz finans alanında araştırmalar ve raporlar, kitap ve dergi yayınları ve sektör sunumları olmak üzere ciddi çalışmalar yürütmektedir.

3.1.2.3.1. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 22.02.2018 tarih 7736 sayılı kararı kapsamında 02.05.2018 tarihinde Türkiye Katılım Bankaları Birliği uhdesinde oluşturulan heyettir.

Kurulun ilk üyeleri 2 Mayıs 2018 tarihinde atanmış ve ilk toplantısını 10 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirmiştir.

TKBB Danışma Kurulu, Türkiye'deki merkezi danışma kurulumdur, bağımsız bir yapıya sahiptir, karar ve standartları katılım bankaları için bağlayıcı niteliktedir. Kurul, beş yıl süre ile görev alan yedi üyeden oluşmaktadır. Üyelerden dördünün İslami bilimler alanında doktora sahibi olması, birinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na önerilen Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri arasında bulunan aday/adaylar arasından olması, birinin işletme, iktisat, maliye, bankacılık, hukuk ve dengi dallarda lisans veya lisansüstü diplomaya ve katılım bankacılığı alanında en az yedi yıl yönetici deneyimine sahip olması ve birinin de hukuk diplomasına sahip olması zorunludur.

TKBB Danışma Kurulu'nun Görevleri

- a) Katılım bankacılığı alanında uyulması gereken meslek ilke ve standartlarını belirlemek,
- b) Gerekli gördüğü durumlarda, katılım bankaları arasındaki uygulama farklılıklarını gidermek üzere genel nitelikli kararlar almak,

- c) Başvurulması halinde, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu kurumu niteliğini haiz meslek kuruluşlarına ve diğer kuruluşlara faizsiz finans faaliyetleri kapsamında görüş bildirmek,
- d) Katılım bankacılığı meslek ilke ve standartlarının tanıtımı veya eğitimi amaçlı programlar düzenlemek, yayınlar yapmak ve bu amaçla düzenlenen programlara iştirak etmek,
- e) Danışma Kurulu, verilen görevleri kendi sorumluluğu altında tarafsız ve bağımsız olarak yerine getirmek.

TKBB Danışma Kurulu Standart Geliştirme Süreci

TKBB Danışma Kurulu, bugün itibarıyla dört adet standart geliştirmiştir. Bu standartlar; Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı (26.08.2020), Tevruk Standardı (02.03.2021), Murabaha Standardı (06.05.2021) ve Kefalet Standardı'dır (17.12.2021). Kurul tarafından geliştirilen standart süreci aşağıda sırası ile listelenmiştir.

- Standart konusunun belirlenmesi,
- Standart için bir Kurul üyesi ve uzmanın görevlendirilmesi,
- Uzman tarafından araştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve rapor hazırlanması,
- Standardın ilk taslağının hazırlanması,
- İlgili kurul üyesinin görüşleri doğrultusunda rapor ve taslağın güncellenmesi,
- Standart taslağının Kurul gündemine alınması tüm Kurul üyelerinin görüşleri doğrultusunda muhtevanın netleştirilmesi,
- Kurulca hazırlanan standart taslağının paydaş kuruluşlar tarafından incelenerek görüşlerin Kurula iletilmesi,
- Paydaş Kuruluşlardan gelen görüşlerin değerlendirilmesi,
- Standart üzerinde çalıştay düzenlenmesi,
- Çalıştay sonrası standarda nihai şeklinin verilmesi,

- Standardın yayımlanmak ve ilgili kuruluşlarla paylaşılmak üzere TKBB'ye iletilmesi,
- Standardın internet sitesinde yayımlanmasıdır (TKBB, 2021).

3.2. Katılım Bankalarının Türkiye'deki Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına İlişkin Uyum Yapıları

Günümüz uygulamaları kapsamında, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Finans Kurumu olarak ülkemizdeki serüvenine başlayan Katılım Bankaları için ülkemizde yürürlüğe giren düzenlemeler sektörün gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Bunların başlıcalarının, 1999 yılında 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına Özel Finans Kurumları'nın dâhil edilmesi, 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda Katılım Bankaları bahsi geçmesi ve 2019 yılında BDDK tarafından yayımlanan "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ"nin yürürlüğe girmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Katılım Bankaları 14 Eylül 2021'de yürürlüğe giren "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ"den önce ihtiyari olarak kendi bünyelerinde fetva mekanizmaları oluşturmaktaydı. Ancak ilgili tebliğ ile beraber faizsiz bankacılık ilke ve standartlarının uygulanmasına ilişkin bir takım zorunluluklar getirildi.

Bu kapsamda, ülkemizde katılım bankalarının faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetlerinin teminine yönelik kendi bünyelerinde oluşturdukları dördümlü sacayağı olarak nitelendirebileceğimiz bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu yapı temelde, bağımsız bir danışma komitesi kurulması, komiteye bağlı sekreteryaya işlevini görececek bir yapı tesis edilmesi, uyum ve denetim faaliyetleri konularını içermektedir.

3.2.1. Danışma Komitesi

Danışma Komitesi, katılım bankasının yürüttüğü faaliyetlerin faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyumunu tesis etmek amacıyla kendi uhdesinde kurduğu yapıdır ve bağımsızlığı gereği doğrudan banka yönetimine bağlı olarak işlemlerini yürütür.

Komitenin en az üç üyeden oluşması gerekir ve görevleri aksatmamak üzere üyeler arasından bir başkan ve onun bulunmadığı durumlarda görevi ifa etmek üzere bir başkan vekili belirlenir. Başkanın yurt içinde yerleşik olması zorunludur.

Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ'in yedinci maddesi kapsamında aşağıda yer alan görev ve yetkilere sahiptir:

“a) Faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile bunların uygulanması hakkında bankaya münhasır kararlar almak.

b) Banka içi düzenlemeleri faizsiz finans ilke ve standartlarına uyum çerçevesinde incelemek.

c) Bankanın ürün ve hizmetlerine ilişkin standart sözleşmeleri ile eklerini faizsiz bankacılık ilke ve standartları açısından değerlendirmek ve onaylamak.

ç) Aldığı kararları izleyen yılın Ocak ayı sonuna kadar yıllık periyotlarda Danışma Kuruluna raporlamak.

d) Bankaya ve konsolidasyona tabi ortaklıklarına hukuk, denetim ve ilgili diğer alanlarda hizmet sunan kişi ve kuruluşlara faizsiz bankacılık ilke ve standartları konusunda görüş bildirmek.

e) Bankanın yıllık faaliyet raporunda yer almak üzere, danışma komitesinin dönem içi faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve banka faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygunluğuna ilişkin değerlendirmede bulunmak.”

Danışma komitesi, Danışma Kurulu'nca belirlenen ilke ve standartlar ile alınan genel nitelikli kararlara aykırı karar alamaz. Ayda asgari iki defa toplanma zorunluluğu vardır. Gerekli görülmesi durumunda komite başkanın daveti ile toplanabilir. Komite, üye tam sayısının en az üçte ikisi ile toplanır, karar yeter sayısı her koşulda, üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Kararlar üyeler tarafından imza altına alınır. Alınan kararlara muhalif kalan üyeler, muhalefet etme gerekçelerini karar tarihi itibarıyla on beş gün içerisinde bildirir. Kararlar; incelenen ve görüşülen konunun özeti, kararın gerekçesi, dayanağı ve varsa muhalif üyelerin gerekçeleri ile kayıt altına alınır. Kararları imza etmeyen veya muhalif oy gerekçesini süresi içerisinde bildirim yapmayan üyeler toplantıya mazeretsiz olarak katılmamış sayılır. Yargılama süreci devam eden veya tamamlanmış iş ve işlemler hakkında değerlendirmede bulunmaz.

3.2.1.1. Danışma Komitesi Fonksiyonuna İlişkin Banka Faaliyet Raporlarından Elde Edilen Veriler

Çalışmamızın bu bölümünde ülkemizde faaliyet gösteren altı katılım bankasının tebliğ yayımlanmadan önceki danışma komitesi faaliyetleri ile tebliğ yayımlandıktan sonraki danışma komitesi faaliyetleri, bankalarca yayımlanan yıllık faaliyet raporları üzerinden veriler elde edilmek suretiyle bir değerlendirme ortaya konulacaktır. Ülkemizde faaliyetine devam eden altı katılım bankasının son beş yıllık verileri banka adları anonimleştirilerek sunulacaktır.

Ülkemizde faaliyet gösteren altı katılım bankasının son beş yıllık faaliyet raporundan elde edilen veriler ile aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

- Banka’da Danışma Kurulu/Komitesi bulunmakta mıdır?
- Bulunmakta ise Danışma Komitesi hangi üst organizasyona bağlı olarak faaliyet göstermektedir?
- Danışma Komitesi üye sayısı kaçtır?
- Danışma Komitesi yıllık faaliyetleri kapsamında kaç adet toplantı gerçekleştirilmiştir?

Katılım Bankası 1	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	Var	Var	Var	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	YK	YK	YK	YK	YK
Üyesi Sayısı	4	4	3	3	3
Toplantı Sayısı	4	3	4	23	24

Katılım Bankası 2	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	Var	Var	Var	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	GM	GM	YK	YK	YK
Üyesi Sayısı	5	3	3	3	3
Toplantı Sayısı	4	3	-	39	53

Tablo 3.3					
Katılım Bankası 3	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	Var	Var	Var	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	YK	YK	YK	YK	YK
Üyesi Sayısı	-	-	6	6	6
Toplantı Sayısı	-	-	12	22	24

Tablo 3.4					
Katılım Bankası 4	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	-	-	-	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	-	-	-	YK	YK
Üyesi Sayısı	-	-	-	3	3
Toplantı Sayısı	-	-	-	36	35

Tablo 3.5					
Katılım Bankası 5	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	Var	Var	Var	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	YK	YK	YK	YK	YK
Üyesi Sayısı	-	3	3	3	3
Toplantı Sayısı	-	-	-	30	26

Tablo 3.6					
Katılım Bankası 6	2017	2018	2019	2020	2021
Danışma Komitesi Var Mı ?	-	Var	Var	Var	Var
Bağlı Olduğu Organizasyon Yapısı	-	YK	YK	YK	YK
Üyesi Sayısı	-	-	-	-	4
Toplantı Sayısı	-	-	-	-	-

Not: Veri bulunmayan alanlar için (-) işareti kullanılmıştır.

Elde edilen verilere göre,

- Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının tebliğ öncesinde kendi iç bünyelerinde tesis ettiği günümüz Danışma Komitesi'ne benzer Danışma Kurulu adıyla bir fıkhi uygunluk yapısının bulunduğu,
- Bir katılım bankası hariç diğerlerinin doğrudan Yönetim Kurulu'na bağlı olarak faaliyet gösterdiği, tebliğ yayımlandıktan sonra Genel Müdür'e bağlı faaliyet gösteren tek bankanın da Yönetim Kurulu'na bağlı olarak faaliyet gösterdiği,
- Tebliğ öncesinde üye sayılarının tebliğ şartı olan üç üyeden az olmadığı,
- Toplantı sayılarında ciddi bir artış görüldüğü ve Danışma Komitesi toplantı sayılarının daha ulaşılabilir olduğu,
- 2019 yılında yayımlanan tebliğe uyum için beklenen altı aylık süre içerisinde tüm katılım bankalarının tebliğ şartlarına gerekli süre içerisinde uyum sağladığı

anlaşılmaktadır.

Tespit edilen verilerden elde edilen olumlu sonuçlar, katılım bankacılığı alanında yapılan düzenlemelerin önemini ortaya koyduğu gibi katılım bankalarının hızlı bir şekilde düzenlemelere uyum sağlayacak dinamik yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. Sektöre ilişkin yapılacak ilave düzenlemelerin ve geliştirmelerin olumlu etki edeceğini söylemek mümkündür.

3.2.2. Uyum Faaliyetleri

Bankalarca hazırlanan ve yayımlanan yıllık faaliyet raporlarından görüldüğü üzere tebliğ öncesinde katılım bankalarının kendi iç bünyelerinde kendi istekleri ile tesis ettiği günümüz Danışma Komitesi'ne benzer Danışma Kurulu adıyla bir fıkhi uygunluk yapısı bulunmakta idi. Tebliğin yürürlüğe girmesi ile beraber ihtiyari olarak kurulan bu yapılar katılım bankaları için zorunlu hale getirildi.

Tebliğ kapsamında faizsiz bankacılık uyum faaliyetleriyle, bankanın gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeyi planladığı faaliyetlerin ve yeni işlemler ile ürünlerin faizsiz

bankacılık ilke ve standartlarına ve danışma komitesi tarafından alınan kararlara uyumunun sağlanması amaçlanır.

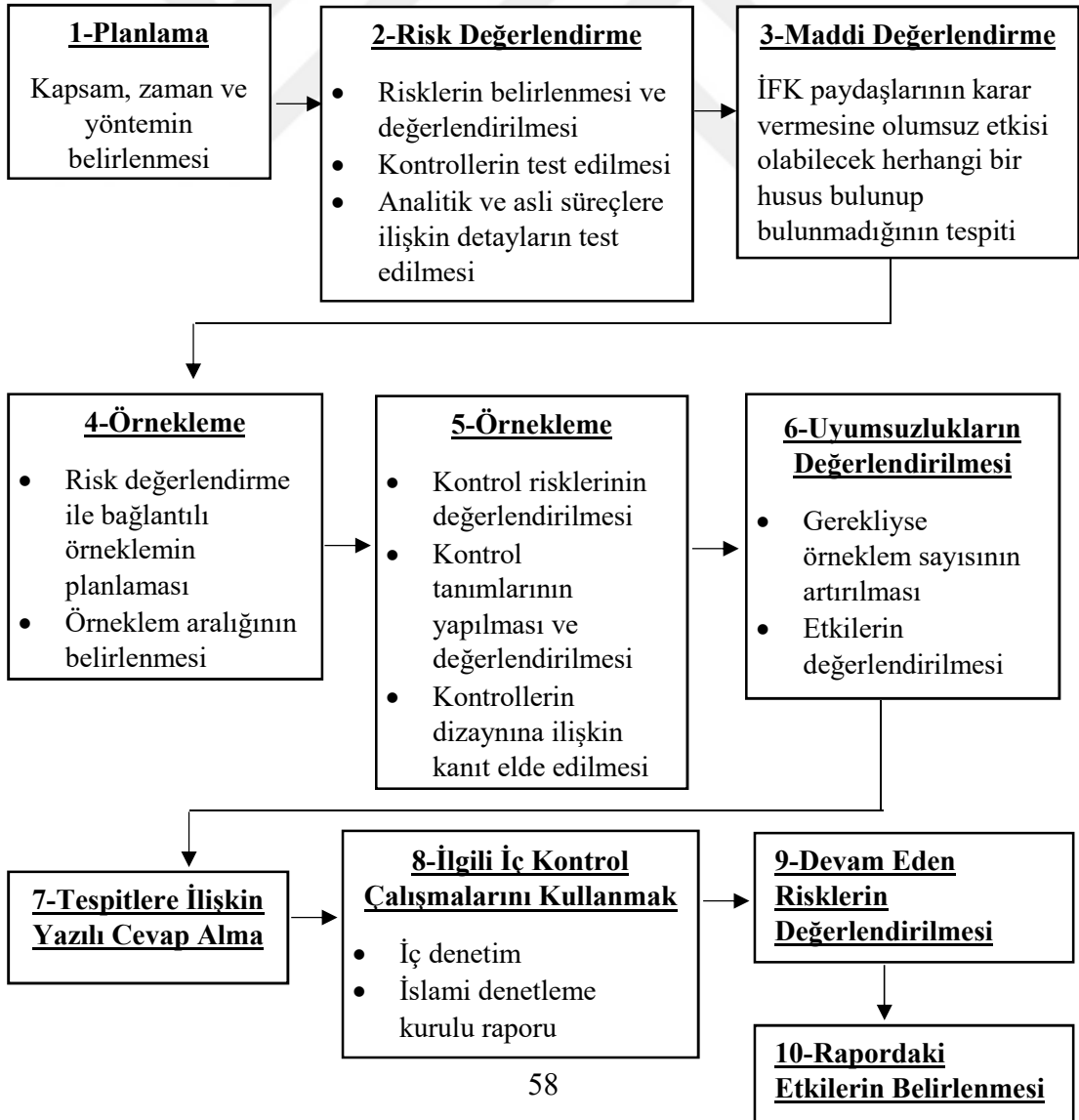
Bu kapsamda, Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ'in dokuzuncu maddesi gereği uyum faaliyetleri asgari aşağıdaki alanlardan oluşmalıdır. Sıralanan kontrol maddeleri kurumların kendi yapılarına göre çoğaltılabilir.

- Banka tarafından sunulan hizmetlerin, yapılan veya yapılacak yatırımların faizsiz bankacılık ilke ve standartları kapsamında değerlendirilmesi,
- TKBB nezdinde oluşturulan Danışma Kurulu Kararlarının ve standartlarının banka uygulamalarına uyumun sağlanması,
- Bankanın hizmet sağlayıcılarla ve üçüncü taraflarla imzalanan sözleşmelerin ve gerçekleştirilen işlemlerin faizsiz bankacılık ilke ve standartları kapsamında değerlendirilmesi ve uygun hale getirilmesi hakkında görüş verilmesi,
- Faizsiz bankacılık uyum faaliyetleri çerçevesinde, faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile danışma komitesi kararları ve bunların muhtemel etkileri hakkında yönetim kurulu ve ilgili birim ve personel en kısa sürede bilgilendirilir,
- Banka politika, prosedür ve diğer düzenlemelerin, finansal tablolar, faaliyet raporları ve kamuya yapılan diğer açıklamaların, tanıtım ve reklamların, finansal ve finansal olmayan kurum içi raporlamaların, yetkili organlar tarafından alınan kararların, banka ana sözleşmesi ile pay sahipleri ve personelle ilişkilerin faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile danışma komitesi kararlarına uyumunun sağlanmasına yönelik kontrol adımlarının oluşturulması,
- Bankanın faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetlerini düzenleyen politika ve prosedürleri, danışma komitesinin görüşü alındıktan sonra yönetim kurulunun onayına sunulması,
- Faizsiz bankacılık uyum faaliyetlerini yürüten birim veya personel tarafından, gerçekleştirilen çalışmalara ilişkin Denetim Komitesi'ne üç ayda bir rapor sunulması.

Katılım Bankacılığı modelinde faizsiz bankacılık ilke ve standartlara uyum sürecine ilişkin dört aşamadan bahsedebilir. Bunlar, Danışma Kurulu/Danışma Komitesi tarafından alınan kararların ve standartların ilan edilmesi, uyum kontrol faaliyetlerinin planlanması ve gerçekleştirilmesi, izleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve çıktıların raporlanmasıdır.

Bu aşamada banka uyum fonksiyonları, faizsiz bankacılık ilke ve standartları alanına giren dış ve iç mevzuat ile TKBB Danışma Kurulu ve banka bünyesinde oluşturulan Danışma Komitesi tarafından alınan kararları ve yayımlanan standartları ilgililerine duyurur, uyum derecelerini bildirmelerini talep eder, ilgililerin beyanı (Uyumlu-Kısmen Uyumlu-Uyumsuz) ile beraber kontrol noktaları ile test eder.

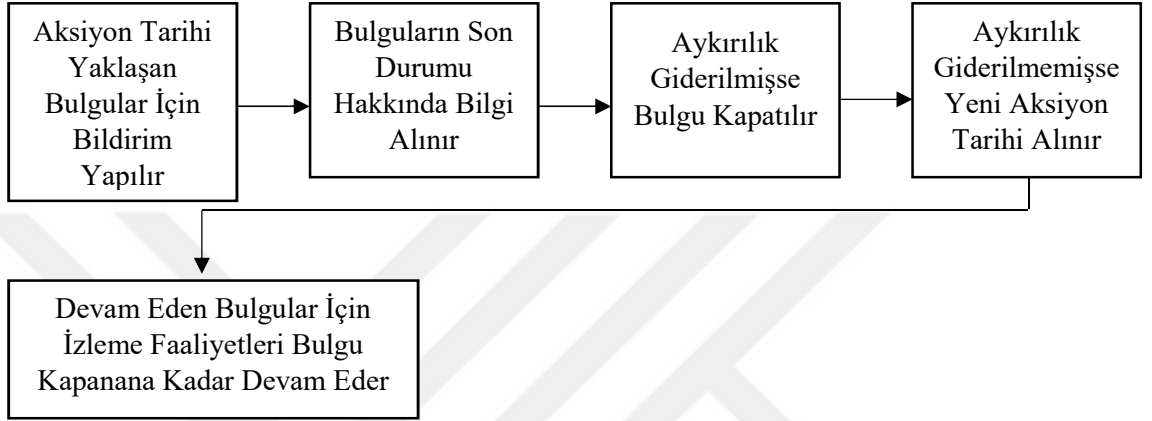
AAOIFI tarafından hazırlanan (şekil 3.2) “İslami Finans Prensiplerine Uygunluk Denetimini Gerçekleştiren Dış Denetime İlişkin Süreç Modeli” uyum kontrollerinin yürütülmesi sürecinin kurgulanmasına fayda sağlayabilir, referans olabilir.

Şekil 3.1 İslami Finans Prensiplerine Uygunluk Denetimini Gerçekleştiren Dış Denetime İlişkin Süreç Modeli

Kaynak: (Ayar, 2019:59)

Yapılan kontrol faaliyetleriyle Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına aykırı husus tespit edilmekte ise ilgili birimlerden aykırılığın giderilmesine yönelik aksiyon tarihleri alınmalıdır, aksiyon tarihi gelen bulguların takip edilmesi süreci olarak aşağıdaki gibi yapılabilir.

Şekil 3.2 Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyum Kontrollerinin İzleme Süreci

Kaynak: Derinlemesine mülakat yöntemi ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kapatılamayacak durumda olan, kritik önemi haiz bulgular için Üst Yönetime ivedilikle bilgi verilir. Gerekirse ilgili işlemin/faaliyetin durdurulması talep edilebilir.

3.2.2.1. Örnek Uyum Faaliyeti Uygulaması

Katılım bankasının taraf olacağı bir işlemin faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile Danışma Kurulu kararlarına uygun ve uyumlu olması gerekmektedir. Hali hazırda TKBB Danışma Kurulu tarafından dört adet standart geliştirdiği görülmektedir. Bunlar, Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı, Teverruk Standardı, Murâbaha Standardı ve Kefalet Standardı'dır.

Yapılan derinlemesine mülakat yöntemi ile teverruk standardının uyumlaştırılmasına yönelik kontrol noktaları oluşturulacak ve katılım bankalarının kamuya açıklanan bağımsız denetim raporlarında teverruk işlemlerine ilişkin incelemelerde bulunulacaktır.

02 Mart 2021 tarihinde hazırlanan iki no'lu teverruk standardı ile teverruk işlemin tanımı ve çeşitleri ile uygulama hükümleri ortaya konulmuştur.

Tezimizin konusu gereği uygulama hükümleri referans alınarak teverrick işleme ilişkin kontrol noktaları oluşturulacaktır.

Standart kapsamında yapılan teverrick tanımı aşağıda sunulmuştur.

“Teverrick, nakit temin etmek amacıyla vadeli satın alınan bir emtianın üçüncü bir şahsa peşin ve genellikle daha düşük bir bedelle satılmasıdır.”

Standart, klasik teverrick işlemini caiz olarak görürken, organize teverrick işlemini ise caiz görmemektedir. Bunun temel sebebi olarak; organize teverrick işleminde, klasik teverrick işleminde bulunan tabii işlem adımlarının bulunmayışı, gerçek alım satım işlevi yerine muvazaalı ve kurguya dayalı alım satım işlemi gerçekleştirilmesi, baştan belirli ve birbiriyle bağlantılı organize bir yapıda oluşu beyan edilmiştir.

Teverrick Standardı, klasik teverrick işleminin, organize teverrickla aynı sonuçları doğuracak şekilde standart bir yatırım ve finansman yöntemi olarak düzenlenmesini ve pazarlanmasını yasaklamış olup klasik teverrick işleminin uygulanmasını mümkün kılan düzenlemeler yapılan ya da alternatif meşru yöntemler geliştirilene kadar sadece katılım bankasının likitide ihtiyacını karşılaması ve fon kullandığı müşterilerinin ödeme gücünü çekmesi durumunda yapılabileceğini belirtmiştir. Katılım bankasının likitide ihtiyacını, yine katılım bankasının sunduğu ürün ve hizmetlerden karşılanmasının uygun olacağı vurgulanmıştır (TKBB: Katılım Finansı Standartları Standart No: 2, 2021).

Katılım bankalarının uyum yapıları, aşağıdaki kontrol noktalarını oluşturarak banka tarafından gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek teverrick işlemlerinin TKBB Danışma Kurulu tarafından yayımlanan standarda olan uyumunu kontrol edebilir, uyumlu olmayan hususlara ilişkin düzeltme talep edebilir.

Klasik Teverrickta Kontrol Noktaları

- Teverrick işleme konu emtianın altın, gümüş veya para olmadığı teyit edilmelidir.
- Sözleşme anında teverrick işleme konu emtianın mevcut veya muayyen olup olmadığına ilişkin kontroller sağlanmalıdır.
- Teverrick kapsamında yapılan sözleşmelerinin birbirinden bağımsız ve muvazaadan arı olup olmadığı incelenmelidir.

- Teverruk işlemine konu emtianın müşteri tarafından fiziken veya hükmen elde edilmiş olup olmadığı kontrol edilmelidir.
- Teverruk işlemine konu emtianın işlem sonrasında ilk sahibine geri dönmediği teyit edilmelidir.
- Teverruk işlemine konu emtiayı alan kişinin, satın aldığı kişi ya da bankayı devreye sokmadan emtiayı satması temin edilmelidir.

Uygulama bölümünün diğer bir inceleme alanı olan katılım bankalarının kamuya açıklanan bağımsız denetim raporlarında teverruk işlemlerine ilişkin finansal bilgiler bulunup bulunmadığına yönelik incelemelerde bulunulmuştur.

Teverruk işleminin özü itibarıyla bir finansman yönetimi olması hasebiyle, öncelikle altı katılım bankasının bağımsız denetim raporlarında yer alan banka bilançolarının krediler bölümü incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda kredilerin; ihracat kredileri, ithalat kredileri, işletme kredileri, tüketici kredileri, kredi kartları, mali kesime verilen krediler ve diğer kırımlarından oluştuğu görülmüştür. Bağımsız denetim raporlarının diğer alanları da incelemeye alınmış, teverruk işlemlerine ilişkin şeffaf ulaşılabilir bilgi elde edilememiştir.

Tek düzen hesap planın faizsiz finans kurumları özelinde ayrışmayı, katılım bankalarının teverruk işlemi gerçekleştirip gerçekleştirmediği, gerçekleştiriyorsa hacminin ne kadarlık büyüklüğe sahip olduğu gibi hususların tespit edilmesi noktasında veri elde edilememesine yol açmıştır.

3.2.3. Denetim Yapısı

Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ'in onuncu maddesinde belirtildiği üzere faizsiz bankacılık denetim faaliyetleriyle, banka faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile danışma komitesi kararlarına uygun olarak yürütüldüğü ve uyum fonksiyonunun etkinliği ve yeterliliği hususunda üst düzey yönetime, ortaklara ve bankanın diğer paydaşlarına güvence sağlamak amaçlanmaktadır.

Denetim faaliyetleri iç denetim birimi/teftiş kurulları marifetiyle yerine getirilir. Denetim faaliyetlerini yürütecek olan birim asgari üç ayda bir faizsiz bankacılık

denetim faaliyetlerine ilişkin bir rapor hazırlar ve bu raporu Denetim Komitesi'ne sunar. Denetim Komitesi tespit edilen bulguları uygun görüşü ile beraber Yönetim Kurulu'na sunar. Ayrıca raporda yer verilen tespit edilen bulgulara yönelik alınan aksiyonları görüşmek üzere Denetim Komitesi ile Danışma Komitesi yılda en az iki kez bir araya gelmek zorundadır.

Derinlemesine mülakat yöntemi ile banka iç denetim birimleri ile yapılan görüşmelerde Katılım Bankalarında faizsiz bankacılık denetimlerine ilişkin aşağıdaki denetim noktaları ön plana çıkmaktadır.

- Yasaklı sektörlerde (tütün ve mamülleri, alkollü içki üretim ve satışı, domuz mamülleri kesimi ve satışı, kumar/şans oyunları işleticiliği, müstehcen basım/yayın/satış yapan firmalar, milli savunma sanayi dışında kalan savunma sanayi ve güvenlik işlemleri) faaliyet gösteren firmalara fon kullandırıp kullandırılmadığı, bu sektörlerde faaliyet gösteren firmalarla müşteri ilişkisi tesis edilip edilmediği,
- Fon kullandırım işlemlerinde alıcı ile satıcı arasındaki ilişkinin irdelenerek işlemin gerçek bir ticari işlem olup olmadığı, işlemin muvazaalı olup olmadığı,
- Hem fon toplama hem fon kullandırma işlemlerinde katılım bankacılığı sözleşme türlerine aykırı işlemler bulunup bulunmadığı,
- Hazine işlemlerinin firmaların ticari faaliyetlerin sürdürülebilirliği için yapıp yapılmadığı, spekülasyon işlem yasağına uyulup uyulmadığı,
- Sunulan ürün ve hizmetlerin Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesindeki Danışma Kurulu ve her bir bankada ihdas edilmiş olan Danışma Komitesi kararlarına aykırılık içerip içermediği, personelin tereddüt ettiği özel durumlarda Danışma Komitesi görüşü alınıp alınmadığı

denetimlerde en önde gelen hususlardır.

3.2.4. Danışma Komitesi Sekreteryası

Mevzuat kaynakları, derinlemesine mülakat yöntemi ve saha çalışmalarının izlenerek hazırlandığı bu bölümde, "Danışma Komitesi Sekreteryası" fonksiyonunu yürütecek personelin görevlerine ilişkin bilgilendirmeler yapılacaktır.

Danışma Komitesi Sekreteryası görevini yürüten personelin katılım bankası ile danışma komitesi arasında köprü görevi gördüğü söylenebilir. Bu kapsamda aşağıdaki görevleri yerine getirebilir.

- Danışma komitesi toplantılarının gündemi ve zamanını üyelere bildirmek ve gündem konularına ilişkin bilgi ve belgeleri üyelere iletmek,
- Danışma komitesi toplantılarının tutanaklarını düzenlemek ve tutanakların danışma komitesi üyeleri tarafından imzalanması sürecini yürütmek,
- Danışma komitesi kararları hakkında faizsiz bankacılık uyum faaliyetleri ile görevli birim veya personele bilgi vermek,
- Banka içinden ve dışından gelen başvurular üzerine faizsiz bankacılık ilke ve standartlarının kapsamına giren konularda danışma komitesi görüşünün oluşturulması ve ilgililere ve faizsiz bankacılık uyum faaliyetleri ile görevli birim veya personele tebliğ edilmesi sürecini yönetmek.

SONUÇ

Ülkemizde katılım bankacılığı alanında son on yılda ciddi adımlar atıldığı görülmektedir. Üç yeni kamu katılım bankasının sektöre dâhil olması ve beraberinde getirdiği rekabet, mevzuat alt yapısının geliştirilmesi ve resmi otoritelerin sektörü destekleyen çalışmaları, bu adımların önemli göstergeleridir. Rekabetin artması sadece finansal açıdan düşünülmemelidir. Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına hızlı ve tam uyumun sağlanması da bir rekabet unsuru olarak değerlendirilmelidir. Hızlı ve tam uyum sağlayan kurumlar, sektöre öncülük edecek konuma gelebilirler. Ülkemizde faizsiz bankacılık alanına yönelik yürürlükte olan mevzuat düzenlemelerinin var olduğu görülmekte ise de yeni mevzuat düzenlemeleriyle desteklenme ihtiyacı vardır. Bu kapsamda, “Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyum Uygulama Rehberi” hazırlanabilir. Hali hazırda katılım bankaları uyum faaliyetlerini kendi metotlarına göre gerçekleştirmektedirler. TKBB Danışma Kurulu tarafından hazırlanacak uygulama rehberi ile uyum faaliyetleri standardize edilerek, küresel düzeyde referans alınabilecek bir çalışma yapılması sağlanabilir. Bunun yanı sıra, faizsiz finans alanında dünya uygulamalarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve ülke mevzuatına uygun olarak hukuki düzenlemelerin yapılması ile entegrasyonu sağlanabilir. TKBB Danışma Kurulu 2018 yılında kurulmuş ve günümüze kadar dört adet standart yayımlamıştır. TKBB Danışma Kurulunca oluşturulacak standart sayılarının artırılmasının önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Sektörün denetimine ilişkin, kamu ve bağımsız denetim faaliyetlerinin artırılması, bağımsız denetim faaliyetlerinin zorunlu olması ve her yıl yapılması, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyuma ilişkin kamuya açık denetim ve uyum raporlarının hazırlanarak paylaşılması faizsiz finans alanına duyulan güveni ve itibarı artırılabilir. Katılım bankalarının özel uygulama alanları bulunması sebebiyle faizsiz finans alanına özel BDDK nezdinde yeni bir daire başkanlığı kurulması faydalı görülmektedir. Ülkemizde muhasebe sistemi olarak, katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında bir ayırım olmaksızın aynı muhasebe sistemi olan Tek Düzen Hesap Planı kullanılmaktadır. Gerek fikri gerek fiili ayrılıkların bulunduğu her iki bankacılık sisteminin aynı muhasebe sisteminin kullanılması katılım bankalarının faaliyetlerinin yanlış anlaşılmasına neden olmakla beraber net bir şekilde anlaşılmasına ve doğru şekilde raporlanmasına engel olmaktadır. Katılım bankaları özelinde yeni bir hesap planı uygulamasının getirilmesi

sisteme katkı sağlayacak bir başka husustur. Çalışmamızda yapmış olduğumuz incelemelerde teverruk işlemlerinin diğer faaliyetlerden ayrıştırılmayışı gibi birçok konunun şeffaf olmadığı net olarak görülmektedir. İslami finans alanında lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelerin sayısının halen yeterli sayıda olmadığı bilinmektedir. Üniversitelerin lisans düzeyinde İslami finansa yönelik yeni bölümler açmaları, kalifiye personel açığının kapatılması, akademik çalışmaların ve İslami finans farkındalığının artmasını sağlayacaktır. Katılım bankaları üniversitelerin staj çalışmalarına destek vermekle beraber, sektöre ilişkin düzenledikleri sempozyum, kongre gibi faaliyetlerine de destek vermelidir. Böylelikle akademi ve sektör aktörlerinin yakın teması sağlanarak, saha ve akademi birleşmesine katkı sağlanabilir. Akademiden destek almak sektöre ilişkin olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yine katılım bankaları, kendi iç bünyelerinde personeline faizsiz finans alanında düzenli eğitimler vermeli, alana ilişkin değişim ve gelişmelerden haberdar etmeli, müşterilerine tanıtım ve reklam faaliyetlerini kullanarak uyum faaliyetlerini aktarmalıdır. Bu sayede faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına ilişkin farkındalığın ve bilinirliğin artırılması, uyum faaliyetlerini daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Aktepe, İ.E. (2010). A. Yabanlı (Ed), *İslâm Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul: Erkam Matbaası.
- Aktepe, İ.E. (2013). A. Yabanlı (Ed), *Sorularla Katılım Bankacılığı* Yayın No:4 TKBB Yayınları,
- Aktepe, İ.E. (2017). *Katılım Finans*, Yayın No:9, İstanbul: TKBB Yayınları
- Akyazan, A.E. (2006) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun Bankalara El koyma ve Denetleme Yetkisi, *Türkiye Bankalar Birliği Dergisi, Sayı 63*
- Apaydın, H.Y. (2018). *Fıkhın Kaynakları (Nass ve İctihat)*, İstanbul: Ay Yayınları.
- Aras, O. N. Ve Öztürk, M. (2011). Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3 (2)*
- Ayar, N. (2019). *Geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığının denetim açısından mukayesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bedir, M. (2010). Sünnet, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- Bostan, F. (2021). *Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi: Entropi, Vikor ve Topsis Yöntemleriyle Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Chapra, M.U. (2018). (M. Saraç, Çev.). *İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*, İstanbul: İSİFAM Yayınları.
- Çalık, A. (2011). *Tekâfül Sigorta Sistemi ve Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Çizmecı, M. A. (2021). *Katılım Bankacılığı İle Konvansiyonel Bankacılıkta Risk Algısı ve Müşteri Portföyü Üzerine Etkisi: Konya İli İçerisinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Konya.

- Dinç, Y. (2016) Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirilmesi, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, Sayı:2
- Döndüren, H. (2016). *Delilleriyle Ticaret Ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dönmez İ. Kafi (1996). Garar, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- Dönmez İ. Kafi (2000). İcma, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- Durmuş, A, Güney N. ve Koçdoğan A. (2015). Türkiye’de İslâm İktisadı ve Finansı Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13 (25-26)
- En-Nesefi, Ebu'l-Bekkat. (2016). Menaru'l-Envar (S. Duman, O. Güman, S. Kaya, Çev.). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*. 1 (1)
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*, İzmir: Anadolu Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2014). *Türkiye’de Bankacılık Sisteminin Yasal Düzenlemeleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gündoğdu, A. (2021). Ali Can Yenice (Ed). *Katılım Bankacılığında Kâr Dağıtımı*, Yayın No: 17, TKBB Yayınları. İstanbul: Seçil Ofset.
- Güney N. (2015). İslami Finasta Şer’i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış, *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, 2 (2)
- İbiş, C, Çatıkkaş Ö. ve Çelikdemir Çoban N. (2018). *Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar*, Yayın N0: 325 İstanbul: TBB Yayınları.
- İmam Gazali. (1994). *El-Mustasfa I,II* (Y. Apaydın, Çev.). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Karakaya, H. (2013). *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Karakaya, H. (2019). *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyet*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karakılıç, A.C. (2016). *Fıkıh Usulü*. Kayseri.
- Kaynar, E. (2021). *Semavi Dinlerde Faiz Mevzusunun Mukayesesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Bingöl.

- Küçük, O. (2017). İslâm Ekonomisi Penceresinden Temel İktisadi Kavramlar, Sorunlar ve Öneriler, S. Erdoğan, A. Gedikli ve D. Ç. Yıldırım (Ed), *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finansı ve Etik Kongresi, Bildiriler Kitabı. İSEFE.*
- Molla Hüsrev. (2014). *Fıkıh Usulü-Mirkatü'l-Vüsul* (H. Sadıkoğlu, Çev.). İstanbul: Özgü Yayınları.
- Seyyid, M. (2011). *Usul-i Fıkıh-Medhal*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Sucu, Ö. (2019). *Katılım Bankaları İle Mevduat Bankalarının Finansal Performansı Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2016). *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tirmiz, Birr , (2019). *Seçme Hadisler (Güzel Ahlak)*, İzmir: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı
- TKBB, (2009). A. Yabanlı (Ed), *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*.
- TKBB, (2021). Ş. Görmüş, R.A. Albayrak ve A. Yabanlı (Ed), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*.
- Tunç, H. (2016). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Nesil Yayınları
- Türkmenoğlu, R. E. (2007). *Katılım Bankacılığı Ve Türkiye'deki Finansal Yapı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Uysal, G. (2019). *Katılım Bankacılığı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Yılmaz, O. (2018). *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Ve Kamu Bankalarının Sektör İçindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Zaim, S. (2014). *İslam Ekonomisinin Temelleri* (A. Esen, T. Koç ve M.Y. Çakır, Hazırlayanlar), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yayın No: 6

Zeydan, A. (1993). *Fıkıh Usulü* (R. Özcan, Çev.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Mevzuat Kaynakları

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik

Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ

Faizsiz Bankacılık İlke Ve Standartları Kapsamında Müşterilerin Ve Kamuoyunun Bilgilendirilmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Tebliğ

İnternet Kaynakları

AAOIFI, www.aaofi.com/about-aaofi/?lang=en, e.t.:31/10/2021

BDDK, www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/Detay/20, e.t.:10/11/2021

IFSB, www.ifsb.org/background.php, e.t.:31/10/2021

Karaman, H. www.hayrettinkaraman.net, e.t.:28/10/2021

KAP, Ziraat Katılım Bankası Bilgileri, www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/genel/402821814bf524d5014d338f92f50d61, e.t.: 25/08/2022

KAP, Vakıf Katılım Bankası Bilgileri, www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/genel/8acae2c552efe7350152f445c6580061, e.t.: 25/08/2022

KAP, Emlak Katılım Bankası Bilgileri, www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/genel/8F1DCA744EB6013EE0530A4A622B617D, e.t.: 25/08/2022

KAP, Albaraka Türk Katılım Bankası Bilgileri, www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/genel/4028e4a240f2ef4c014106a1c5ef016d, e.t.: 25/08/2022

KAP, Kuveyt Türk Katılım Bankası Bilgileri, www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/genel/4028e4a2420327a4014209c5092c1448, e.t.: 25/08/2022

KGK, www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf, e.t.: 17/11/2021

TKBB, Ülkemizdeki Katılım Finans Sisteminin Gelişimi,
www.tkbb.org.tr/sayfa/detay/hakkimizda/tarihce-856934, e.t.: 17/11/2021

TKBB, www.tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/belgeler/TKBB_DANISMA_KURU_LU_TR_SUNUM.pdf, e.t.:21/11/2021

TFKB, www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/Sayfalar/ortaklik-yapisi.aspx, e.t.:25/08/2022

ÖZGEÇMİŞ

Yasin Murat FİDAN

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı Uluslararası Finans ve Katılım
Bankacılığı Bilim Dalı, 2022

Lisans: Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, 2013

Ön Lisans: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bankacılık
ve Sigortacılık, 2011

B. MESLEKİ DENEYİM

2013-2015 Atlantik Yazılım-Proje Geliştirme Ofisi

2015-2016 Sağlık Bakanlığı-Mali İşler Başkanlığı

2016-2021 Vakıf Katılım Bankası-Teftiş Kurulu Başkanlığı

2021-Halen Vakıf Katılım Bankası-Bankacılık ve Ödeme Sistemleri Müdürlüğü